ſed multos veniſſe:ſiue quia non omnes mundatione indigebant,ſcientes ſe immundos non eſſe, ideoq; nolebant ante diem ipſum Paſchæ venire: ſiue quia omnes etiam erant multi,& voluit multitudinem eorum,qui conuenerant,exprimere, Multos enim pro omnibus ſæpe poni multis exemplis alibi docuimus Matth.20.16. ſiue quia vt notant Cyrillus, & Leontius; non omnes ex legis præcepto venire oportebat Ieroſolymam, vt Paſcha celebrarent,ſicut ad Scenopegiam:poterant enim in ſua quiſq; ciuitate celebrare.Sed de ea re diximus c.7.1.

56. *Quærebant ergo Ieſum,& colloquebantur ad inuicem in templo ſtantes,quid putatis, quia non venit ad diem feſtum?* [Græce ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ, *num venturum non eſſe ad diem feſtum?* quemadmodum Chryſoſtomus,& Theophylactus exponunt.Itaque non mirantur,aut reprehendunt,quod non venerit,vt plerique putant:in quibus etiam,vt videtur,Cyrillus,& Leontius graues auctores ſunt,ſed dubitant interrogantque,num venturus ſit. Siue cur non venerit,ſiue an venturus ſit rogent, ambiguum eſt,quod in animo facient,bonoue, an malo? & quod eodem redit,quinam illi fuerint,qui hoc interrogabant,amicine,an inimici? Quatuor de ea re apud antiquos opiniones inuenio. Primam apud Theodorum Mopſueſt. qui hoc interrogabant, homines fuiſſe, qui cum famam miraculorum eius audiuiſſent,cupiebant eum videre, atque audire,itaque interrogabant alii alios,quid cauſæ eſſet,cur non veniſſet,aut num ſcirent,an venturus eſſet. Quod bono vtrique animo dicebant. Alias duas Cyrillus Alexand. refert, ac probat:alteram,fuiſſe eos, qui iam crediderant:diſputareq; cum iis,qui non credebant dicentes,vel ex hoc cognoſcere poteſtis eum eſſe Deum, quod occulta veſtra conſilia cognoſcat indice nemine,ideoque non venerit ad diem feſtum, quia ſcit vos inſidias ſibi parauiſſe. Altera eſt fuiſſe potius eos qui non credebant qui hæc interrogabant, cum iis,qui in eum credebant,diſputantes. Hinc intelligetis illum violatorem eſſe legis, quemadmodum nos illi obiicere ſolemus,quod non venerit ad diem feſtũ. Quarta plurimum eſt auctorum,Auguſt. Chryſoſtomi,Theophylact.Bedæ,Ruperti, Euthym.& probabilior, hos fuiſſe eos, qui eum cõprehendere volebant,ſiue Phariſæos,& ſacerdotes ipſos, ſiue eorum miniſtros.Qui cum decreuiſſent eum in die feſto, ad quem venturum putabant,comprehendere, quærebantur,quod non veniſſet,aut quærebant,an venturus eſſet. Quod minantes dicere videntur, vt & Cyrillus indicat;quaſi dicant,ſi veniſſet, comprehendiſſemus eum aut ſi venerit, comprehendemus. Hoc probabilius,quia ſermo ipſe ſpeciem præ ſe fert comminationis.Et quia ſtatim ſequitur, *Dederant autem Pontifices,& Phariſæi mandatum,vt ſi quis cognouerit,vbi ſit,indicet,vt apprehendant eum.* Vbi δὲ *autem* pro γὰρ *enim* poſitum puto, vt Matth.13.5. Ita ſenſus eſt conſequens.Propterea enim illi minantes dicebant, *Quid cogitatis,quia non venit ad diem feſtum?* quia Pontifices, & Phariſæi mandatum dederant, vt ſi quis ſciret, vbi eſſet,indicaret, vt comprehenderent.

Quo animo quærebant eſſe cur Chriſtus non veniſſet ad diē feſtum.

δὲ autem *pro* γὰρ *enim poſitum.*

CAPVT XII.

Mat.26.a.6. Mar.14.a.3.

1. *IESVS ergo ante ſex dies Paſchæ venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem ſu-*
ſcitauit Ieſus. 2. Fecerunt autem ei cœnam ibi:& Martha miniſtrabat, Lazarus vero vnus
erat ex diſcumbentibus cum eo. 3. Maria ergo accepit libram vnguenti nardi piſtici,pretioſi,
& vnxit pedes Ieſu,& extersit pedes eius capillis ſuis: & domus impleta eſt ex odore vnguen-
ti. 4. Dixit ergo vnus ex diſcipulis eius,Iudas Iſcariotes,qui erat eum traditurus: 5. Quare hoc vnguen-
tum non vænijt trecentis denariis, & datum eſt egenis? 6. Dixit autem hoc,non quia de egenis pertinebat ad
eum,ſed quia fur erat,& loculos habens,ea,quæ mittebantur,portabat. 7. Dixit ergo Ieſus: Sinite illam vt in
diem ſepulturæ meæ ſeruet illud. 8. Pauperes enim ſemper habetis vobiſcum:me autem non ſemper habetis 9.
Cognouit ergo turba multa ex Iudæis quia illic eſt:& venerunt non propter Ieſum tantum,ſed vt Lazarum vi-
derent, quem ſuſcitauit à mortuis 10. Cogitauerunt autem principes ſacerdotum vt & Lazarum interficerent:
11. quia multi propter illum abibant ex Iudæis,& credebant in Ieſum. 12. In craſtinum autem turba multa,quæ
Mat.21.a.7. *venerat ad diem feſtum,cum audiſſent quia venit Ieſus Ieroſolymam. 13. acceperunt ramos palmarum,& pro-*
ceſſerunt obuiam ei,& clamabant: Hoſanna benedictus,qui venit in nomine Domini,Rex Iſrael. 14. Et inue-
Mar.11.a.7. *nit Ieſus aſellum, & ſedit ſuper eum ſicut ſcriptum eſt: 15. Noli timere filia Sion: ecce rex tuus venit ſedens ſu-*
Luc.19.f.35. *per pullum aſinæ. 16. Hæc non cognouerunt diſcipuli eius primum:ſed quando glorificatus eſt Ieſus, tunc recor-*
dati ſunt quia hæc erant ſcripta de eo:& hæc fecerunt ei. 17. Teſtimonium ergo perhibebat turba, quæ erat,
Zach.9.b.9. *cum eo quando Lazarum vocauit de monumento, & ſuſcitauit eum à mortuis. 18. Propterea & obuiam ve-*
nit ei turba:quia audierunt eum feciſſe hoc ſignum. 19. Phariſæi ergo dixerunt ad ſemetipſos:Videtis quia ni-
hil proficimus? ecce mundus totus poſt eum abijt. 20. Erant autem quidam Gentiles ex his,qui aſcenderant
vt adorarent in die feſto. 21. Hi ergo acceſſerunt ad Philippum,qui erat à Betſaida Galilææ, & rogabant
eum,dicentes: Domine,volumus Ieſum videre. 22. Venit Philippus,& dicit Andreæ: Andreas rur-
ſum,& Philippus dixerunt Ieſu. 23. Ieſus autem Reſpondit eis,dicens: Venit hora,vt clarificetur Filius ho-
minis. 24. Amen,amen dico vobis,niſi granum frumenti cadens in terram,mortuum fuerit. 25. ipſum ſo-
Matt.10.d.39. & 16.d.25. *lum manet,ſi autem mortuum fuerit,multum fructum affert. Qui amat animam ſuam, perdet eam: & qui*
odit animam ſuam in hoc mundo,in vitam æternam cuſtodit eam. 26. Si quis mihi miniſtrat,me ſequatur: &
Mar.8.d.35. *vbi ſum ego,illic & miniſter meus erit. Si quis mihi miniſtrauerit,honorificabit eum Pater meus. 27. Nunc*
anima mea turbata eſt. Et quid dicam? Pater,ſaluifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc.
Luc.9.c.24. & 17.g.33. *28. Pater,clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de cœlo: Et clarificaui,& iterum clarificabo. 29. Tur-*
ba ergo,quæ ſtabat, & audierat,dicebat tonitruum eſſe factum. Alij dicebant: Angelus ei locutus eſt. 30.
Reſpondit Ieſus,& dixit: Non propter me hæc vox venit,ſed propter vos. 31. Nunc iudicium eſt mundi:
nunc princeps huius mundi eijcietur foras. 32. Et ego ſi exaltatus fuero à terra,omnia traham ad meipſum.
33. (hoc autem dicebat ſignificans qua morte eſſet moriturus.) 34. Reſpondit ei turba: Nos audiuimus
ex lege

ex lege,quia Chriſtus manet in æternum:& quomodo tu dicis,Oportet exaltari Filium hominis? Quis eſt iſte *Pſ.109.b.4. & 116.a.2.*
Filius hominis? 35. Dixit ergo eis Ieſus: Adhuc modicum lumen in vobis eſt. Ambulate dum lucem ha- *Iſai.40.a.6. Ezec.37.g.25.*
betis,vt non vos tenebræ comprehendant: & qui ambulat in tenebris, neſcit quo vadat. 36. Dum lucem ha-
betis,credite in lucem,vt filij lucis ſitis. Hæc locutus eſt Ieſus:& abiit,& abſcondit ſe ab eis. 37. Cum autem
tanta ſigna feciſſet coram eis,non credebant in eum: 38. vt ſermo Iſaiæ Prophetæ impleretur,quem dixit: Do- *Iſai.53.a.1. Rom.10.d.16.*
mine,quis credidit auditui noſtro? & brachium Domini cui reuelatum eſt? 39. Propterea non poterant cre-
dere,quia iterum dixit Iſaias: 40. Excæcauit oculos eorum,& indurauit cor eorum vt non videant oculis,& *Iſai.6.c.19.*
non intelligant corde, & conuertantur, & ſanem eos. 41. Hæc dixit Iſaias, quando vidit gloriam eius,& *Rom.11.b.8. Mat.13.b.14.*
locutus eſt de eo. 42. Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum: ſed propter Phariſæos non
confitebatur,vt è ſynagoga non eiicerentur. 43. dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam gloriam *Mar.14.b.12.*
Dei. 44. Ieſus autem clamauit,& dixit: Qui credit in me, non credit in me,ſed in eum,qui miſit me. 45. Et *Luc.8.b.10.*
qui videt me, videt eum,qui miſit me. 46. Ego lux in mundum veni:vt omnis, qui credit in me, in tenebris *Act.28.f.27.*
non maneat. 47. Et ſi quis audierit verba mea,& non cuſtodierit:ego non iudico eum: non enim veni vt iu- *Mar.16.b.16.*
dicem mundum,ſed vt ſaluificem mundum. 48. Qui ſpernit me, & non accipit verba mea habet qui iudicet
eum,ſermo,quem locutus ſum,illi iudicabit eum in nouiſſimo die. 49. Quia ego ex meipſo non ſum locutus,ſed
qui miſit me Pater,ipſe mihi mandatum dedit quid dicam,& quid loquar. 50. Et ſcio quia mandatum eius vi-
ta æterna eſt. Quæ ergo ego loquor,ſicut dixit mihi Pater, ſic loquor.

IN CAPVT XII.

IESVS *ergo ante ſex dies Paſchæ.*] Particula *ergo*, videtur ad ℣. 55. ſuperioris capitis referenda, vbi dixerat Euangeliſta proximum fuiſſe Paſcha Iudæorum;cum ergo proximũ eſſet Paſcha, Ieſus ſex ante diebus iter Ieroſolymã intendens, vt vltimum cum diſcipulis Paſcha celebraret,& moreretur,venit Bethaniam. Totam hiſtoriam, locumque hunc totum vſque ad verſum 9. apud Matth.c.26.6. explanauimus.

9. *Cognouit ergo turba multa ex Iudæis.*] Iudæos vocat Ieroſolymitanos ciues, vt ſuperiore cap.verſ.19.& 45. Eos veniſſe dicit Bethaniam, vbi Chriſtũ eſſe audiebant,non ſolum vt Chriſtum, ſed vt Lazarum etiam viderent recens à mortuis reſuſcitatum. Subtilis eſt humani ingenii curioſitas, per omnia & mala, & bona ſeſe opera inſinuat. Vbi Chriſtus eſt,non tam propter Chriſtum quam propter Lazarum veniunt. *Curioſitas*,inquit Auguſt. *eos adduxit,non caritas.* Experiri volebant an verum eſſet,quod fama narrabat, Lazarum à mortuis ſuſcitatum fuiſſe; Volebant videre,loquentẽ audire,& fortaſſis interrogare, an vere fuiſſet mortuus,& quid in altera vidiſſet vita, vt Theodorus Mopſueſt.& Cyrillus, Theophylact. Leontius interpretantur. Quis enim videre nollet, & interrogare eum,quem à mortuis ſuſcitatum fuiſſe audiiſſet? Cur ergo non antequam Chriſtus ibi eſſet, venerant, ac viderant,cum Lazarus in Bethania habitaret? Credibile eſt, quamuis Euangeliſta non dicat, Lazarum, poſtquam ſuſcitatus fuit, à Chriſti latere non diſceſſiſſe;itaq; antequam eo Chriſtus veniret,Lazarus ibi non erat, quia Chriſtum,ſicut & ſoror eius Maria,ſequebatur. Cum ergo audiſſent Chriſtum ibi eſſe,intellexerunt & Lazarum ibi eſſe oportere; itaque eius videndi cauſa venerunt. Aut ſicut nõ propter ſolum Chriſtum,ita non propter ſolum Lazarum venerunt; itaque non venerant ante, quia ſimul ambos videre non poterant.

Curioſitas per omnia & bona & mala ſe inſinuat. Tract.50.

10. *Cogitauerunt autem principes ſacerdotum, vt & Lazarum interficerent.*] Euthymius, Chriſtum occidere volebant ſumpto prætextu,quod ſolueret ſabbatum & ſe faceret æqualem Deo,quodq; multi in eum crederent. Lazarum autem quare? An quia reuixerat? quod ergo crimen eſt reuixiſſe? Itaque tota res eſt inuidia. Inuidebant enim non auctori modo beneficii,ſed iis etiam,qui acceperant beneficium: ideo & cæcum foras eiecerant, & Lazarum interficere volebant.Mordebat etiam eos,quod inſtante feſto plurima turba illud relinqueret, & ab eum accurreret. Quanquam ego non tam feſti rationem eos habuiſſe arbitror, quam memoriam tanti miraculi interfecto Lazaro abolere voluiſſe, quod videret magnos propter eum ad Chriſtum fieri concurſus,multoſq; ea de cauſa in illum credere, vt explicatur verſu ſequenti. Magnæ quidem hoc erat inſaniæ; ſed cæca ſemper & inſana inuidia eſt. *O ſtulta cogitatio, & cæca ſæuitia,* inquit Aug. *Dominus Chriſtus qui ſuſcitare potuit mortuum, non poſſit occiſum? Quando Lazaro inferebatis necem, nunquid auferebatis Chriſto poteſtatem? Si aliud vobis videtur mortuus, aliud occiſus, ecce Dominus vtrumque fecit,& Lazarum mortuũ,& ſeipſum ſuſcitauit occiſum.* Eodem modo Græce ſcribunt Cyrillus,& Theodorus Mopſueſt. Quæ ſequitur vſque ad ℣ 7. apud Matth. ca. 21.7. explicata ſunt.

Inſana, & cæca inuidia. Tract.50.

17.18. *Teſtimonium ergo perhibebat turba,quæ erat cum eo,quando Lazarum vocauit de monumento.*] Poterat mirum videri,quod cum toties Chriſtus Ieroſolymam iniiſſet,nemo illi proceſſiſſet obuiam, nũc vero ſubito, nouoque conſilio totus ſe populus in eius occurſum effudiſſet. Eius rei cauſam reddit Euangeliſta, quod ciues illi Ieroſolymitani,qui adfuerant,cum Lazarum ſuſcitaret, affirmarent id eſt vidiſſe,totamque ciuitatem impleuerant fama miraculi.Itaq; cum nũtiatum in vrbem eſſet aduentare Chriſtum,qui Lazarum ſuſcitauerat,tota proceſſit ciuitas,vt fauſtis illum acclamationibus exciperet.

19. *Phariſæi autem dixerunt ad ſemetipſos.*] Græ. πρὸς ἑαυτούς, inter ſe alii aliis; *Videtis, quia nihil proficimus,ecce mundus totus poſt eum abiit.* Perinde eſt ac ſi dicãt, *videtis*, & experimini neceſſarium omnino eſſe, vt faciamus, quod auctore Caipha decretum à nobis eſt, vt hominem iſtum de medio tollamus? alia enim ratione,ſiue perſequendo eum ſiue eius facta, dictaq; improbando, ſiue populum dehortando, ſiue comminando fore,vt extra Synagogam eiiciatur quiſquis eum confeſſus fuerit,nihil proficimus. Vnum illud remedium ſupereſt,vt eum occidamus. Accuſant ergo ſegnitiem ſuam,quod iam nuper non illum ſimul,& Lazarum occiderint, vt Cyrillus ait; aut certe,quod diligentiores non ſint, vt quam primum occidatur, vt Theod. Mopſueſt.& Euthymius indicant. Miror Chryſoſtomum,& Theophylact.in ea eſſe ſententia, quam & Euthymius probabilem dicit,vt putent eos, qui hoc dicebãt ex iis fuiſſe,qui in Chriſtum credidetant,

rant, qui certe, qui beneuoli erga eum erant; qui perſecutionibus illius dicant, videtis vos hunc hominẽ perſequendo nihil proficere? ſenſus perſpicuus eſt, cũ ipſe Euangeliſta Phariſæos, qui hoc dixerũt, fuiſſe dicat. Neq; mundum vocant eo ſenſu, quo Chryſoſtomus, & Theophylact. putant quia peccatores erant, quemadmodum cum Chriſtus dicit, *Vos de mundo hoc eſtis, ego non ſum de hoc mundo.* Nam qui Chriſtum ſequebantur, eo ipſo peccatores non erant: & qui hoc dicebant, peccatores erant, atque maligni. Sed mundum vocãt per hyperbolem, quia omnes nemine excepto Chriſtum ſequi videbantur nõ ſolum magna, vt priꝰ turba. Nã & viri, & mulieres, & Iudæi, & Gentiles, vt ſtatim dicitur, eum ſequebantur, & infantes Regem appellabant, vt rectè Rupertus adnotauit. Simile eſt, quod Cyrillus ait, Phariſæos cum dixerunt totum mundum poſt eum abire, neſcientes, quid dicerent, prophetaſſe; totum enim mundum, id eſt, & Iudæos, & Gentiles in eum credituros. Et ſolemus vulgo magnam, innumerabilemque multitudinem per exaggerationem mundum appellare.

Mundi nomine quid hoc loco intelligatur.
Sup. c. 8. 23.

20. *Erant autem quidam Gentiles ex his, qui aſcenderant, vt adorarent in die feſto.*] Sunt qui exiſtiment hos fuiſſe Iudæos, ſed ideo ab Euangeliſta *Gentiles* appellatos, quia inter Gentiles habitabant. Duabus adducti rationibus altera eſt, quod Iudæi permiſſuri non fuerint, vt quiſquam Gentilis in templum ingrederetur: cum & ſe & templum & omnia ſacrificia pollui putarent, ſiquis Gentilis adeſſet. Ita Paulum diſcerpere fere voluerunt, quod putarent Trophimum Epheſium in templum introduxiſſe, Gentilem hominem. Act. 21. 28. *Viri Iſraelitæ adiuuate: hic eſt homo, qui aduerſus populum, & legem, & locum hunc, omnes vbique docens, inſuper & Gentiles induxit in templum.* Altera, quod Romani etſi permitterent Iudæos ſuis viuere legibus, tamen etſi paterentur Gentilem quemquam relicto idolorum cultu Iudæi fieri. Plus habet ponderis vnum verbum Euangeliſtæ, quam iſtæ omnes rationes, præſertim cum eius ſententiæ auctores minime boni ſint. Euangeliſta dicit fuiſſe *Gentiles*, cur nos dicamus fuiſſe Iudæos? præſertim cum eos Iudæis opponere videatur, dicatque ad Philippum acceſſiſſe, vt per eum ſibi liceret ad Chriſtum adire, quod Iudæi minime feciſſent, cum omnibus ad eum Iudæis niuiirum ad Iudæum accedere liceret. Alii putant non fuiſſe quidem Iudæos, ſed de Iudaiſmo ſuſcipiendo cogitaſſe, propeque fuiſſe, vt proſelyti fierent, ideo adorandum in templo veniſſe, vt Chryſoſto. Leontius, Theophylactus, & Euthymius. Alii ſimpliciter dicunt fuiſſe Gentiles, quod ego magis credo, qui ſine templi Ieroſolymitani celebritate famaque ſanctitatis eius, vt etiam Leontius, & Theophylact. indicant; ſiue fama miraculorum commoti, quæ per Chriſtum apud Iudæos fieri audiebant, vt Theodor. Mopſueſt. & Cyrillus putant, veniebant Ieroſolymam religionis cauſa: ſiue, vt idem Cyrillus, & Leontius aiunt, quod Platonis ſequerentur opinionem vnum tantum eſſe Deum, quod idem, cum à Iudæis audirent credi, eumque Deum vnum in Ieroſolymitano adorari templo, & ipſi eo veniebant, vt ibi eum adorarent. Neque rationes illæ eorum, qui Iudæos fuiſſe putant, quidquam efficiunt. Nam etſi Iudæi non patiebantur in templum ingredi Gentiles eos, qui alieni prorſus à religionibus ſuis erant, & eorum ingreſſu exiſtimabant templum contaminari: tamen credibile eſt non ſolum paſſos æquo animo; ſed vehementer etiam lætatos fuiſſe, vt Gentiles honoris cauſa, & vt Deum ſuum adorarent, à remotiſſimis terris venirent, & templum admirabundi, venerabundique ingrederentur. Ille vtique Eunuchus Candacis Reginæ Æthiopum; qui Ieroſolymam adoraturus venerat, Gentilis erat, Act. 8. 27. Romanos vero neminem id ætatis prohibuiſſe legimus, ſi vellet, fieri Iudæum; præſertim ſi ſimul idolorum cultum retineret, quod credibile eſt feciſſe eos, qui Gentiles cum eſſent, ad templum veniebant Ieroſolymitanum, vt illic nouum quendam, vt putabant, Deum adorarent. Ea enim confuſio religionis, ea tunc erat ſuperſtitio, vt is maxime religioſus haberetur, non qui vnum, ac verum; ſed qui nullum non Deum, cuiuſcunque eſſet gentis, non ſanctiſſime coleret. Id Romani non ſolum non prohibebant, ſed in magna etiam ponebant laude. Sciteque D. Leo de Roma illa dixit: *Cum pene omnibus dominaretur gentibus, omnium gentium ſeruiebat erroribus; & magnam ſibi videbatur adſumpſiſſe religionem, quia nullum reſpuebat falſitatem.*

Caluinus in Ioannem.
Veros fuiſſe Gentiles qui aſcenderant, vt adorarent auctoris ſententia.

Romani Iudæorum fieri quemquam non prohibebãt.

Serm. 1. in natal. SS. Petri, & Pauli.

21. *Hi ergo acceſſerunt ad Philippum, qui erat à Bethſaida Galilææ, & rogabant eum dicentes, Domine, volumus Ieſum videre.*] Duplex hoc loco quæſtio, cur ipſi per ſe ad Chriſtum non acceſſerint, cum omnes, qui vellent, poſſent; & cur potius Philippum, quã alium diſcipulum rogent, vt ſibi aditum patefaciat. Cyrillus, & Leontius exiſtimant ideo per ſe non auſos ad Chriſtum accedere, quia Gentiles erant, ſciebantq; Iudæos Gẽtilium refugere conſortium, eo etiam magis, quo ſanctiores erant, & audiebant Chriſtum omnium eſſe ſanctiſſimum. Quærebant ergo fauorem, vt quod iure, & conſuetudine non licebat, gratia liceret. Hoc ipſum Chryſoſt. indicat. Alii ſimplicius reſpondent, minus tamẽ meo iudicio probabiliter, non ideo quia Gentiles erant, ſed quia multitudine impediebantur ad Chriſtum accedere non potuiſſe, dum quiſq; contendebat, qui proxime illum videre ac contemplari. Cur ergo ad Philippum potius, quam ad alium diſcipulum accedunt? Reſpondent iidem auctores, Cyrillus, & Leontius eos fuiſſe Galilæos; nam vna Galilææ pars à Gentilibus habitabatur; acceſſiſſe igitur ad Philippum, quia & ipſe Galilæus erat. Nimis tenuis coniectura. Nam neque probari poteſt Gentiles illos fuiſſe Galilæos, aut vt alii volunt vicinos Galilææ; & ſi erant, nihil id cauſæ fuit, cur ad Philippum potius, quam ad alium diſcipulum accederent, cum omnes fere diſcipuli Galilæi eſſent; & Petrus, & Andreas ex eadem, qua Philippus ciuitate. Itaq; certior eſt coniectura, quæ ſimplicior, ad Philippum potius adiiſſe, aut quia illum aliunde nouerant, aut quia ille ipſis primus occurrit.

Cur Gentiles ad Chriſtum ipſi non acceſſerint.

Cur ad Philippum acceſſerint.

Sup. c. 1. 44.

22. *Venit Philippus, & dixit Andreæ: Andreas rurſum, & Philippus dixerunt Ieſu.*] Chryſoſtom. Cyrillus, Theophylact. Leontius, & Euthym. obſeruant ideo neque Philippum per ſe, neque Andream Gentiles ad Chriſtum adduxiſſe, ſed Philippum cum Andrea rem communicaſſe; ambos vero ad Chriſtum retuliſſe, quia magni nimirum momenti eſſe videbat Gentiles præter ius, præter conſuetudinem, præter Chriſti præceptum, quod ab eo non multo ante acceperant, *In viam gentium ne abieritis*, ad Chriſtum adducere. Exemplum nobis Cyrill. præberi ait nihil leuiter, nihil niſi communicato cum viris prudentibus conſilio agẽdi etiam in rebus bonis. Ad Andream autẽ potius, quam ad alium item Philippum detuliſſe iidem auctores docent, quod Andreas ætate maior eſſet, aut maioris apud Chriſtum auctoritatis, quod primus omnium vocatus eſſet.

Matt. 10. 5.

25. *Ieſus autem reſpondet eis dicens, venit hora, vt clarificetur filius hominis.*] Non ſatis apparet quorſum hæc Chriſti reſponſio pertineat. Rectè tamen omnes veteres interpretes Chryſoſt. Auguſt. Beda, Theophyl. Rupertus, Euthym. Leontius, Cyrill. & vterq; Theodorus

dorus Heracleotes, & Mopſueſt. ad rem maxime pertinere docent. Prohibuerat ante diſcipulis, ne in viam gentium abirent, Euangelium non niſi poſt mortem ac reſurrectionem ſuam, id eſt poſt ſuam glorificationem gentibus prædicandum. Itaque nonniſi poſt reſurrectionem dixit: *Ite in mundum vniuerſum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.* Cum ergo videret vna quidem ex parte aduerſari ſibi maxime Iudæorum principes, publicoq; concilio decreuiſſe, vt ipſum occiderent, alia vero ex parte Gẽtiles vltro iam ad ſe venire, colligit inſtare tempus glorificationis ſuæ, id eſt mortis reſurrectionisq;. Hoc eſſe: *Venit hora, vt clarificetur filius hominis.* Collegit autem hoc, non quod ipſe ante neſciret: ſed vt diſcipulos eo argumento doceret. Alij glorificationem Chriſti nõ mortem, & reſurrectionem, ſed Euangelij prædicationem, per quam glorificandus apud gentes Chriſtus erat, interpretãtur. Alij aſcenſionem in cœlum, qua conſedit ad dexteram Patris, quæ ſumma eius claritas fuit. Omnia in idem redeunt. Non dicit Euangeliſta, an Gentiles illi ad Chriſtum acceſſerint, nec ne; neq; auctorem vllũ, qui id doceat, inuenio. Sed ſi quid in re penitus incerta, quamuis obſcura, cõiectura valet, probabilius mihi videtur eos acceſſiſſe. Videtur n. Chriſtus hoc ipſo reſponſo veniam illis dare, vt ad ſe veniant. Sic enim loquitur, quaſi Andreæ & Philippo dicat, nihil iam cauſæ eſt, cur Gentiles ad me venire prohibeatis: *venit enim hora, vt clarificetur filius hominis*, id eſt, vt non ſolũ à Iudæis, ſed multo etiam maxime à Gentilibus cognoſcatur, recipiaturque.

Mat. 28. 19.
Mar. 16. 15.

Quid per glorificationem filii hominis intelligatur.

Gentiles illos ad Chriſtum acceſſiſſe, auctoris ſententia.

24. 25. *Amen, amen dico vobis, niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet: ſi autem mortuum fuerit, multum fructum affert.*] Non contentus inquit Leontius, explicaſſe verbis tempus veniſſe clarificationis ſuæ, id ipſum docet exemplo. Exponit n. cauſamque reddit, quare tempus mortis ſuæ tempus gloriæ, & clarificationis appellauerit. quia ex morte ſua magna ſibi gloria, magnus erat fructus conſecuturus. Nam ſicut *niſi granum frumenti cadens in terram*, id eſt ſeminatum, *mortuum fuerit*, hoc eſt terræ calore reſolutum, atque in aliam quodam modo ſubſtantiã conuerſum; *ipſum ſolum manet*, id eſt, ſterile nullum ferens fructum; (Hebraica phraſi לְבַדּוֹ, opponit enim ſolum manere, & multum afferre fructum) *ſi autem mortuum fuerit, multum fructum affert*, quæ illius quodammodo gloria eſt: ita ex ſua morte magnum omnibus gentibus fructum, magnam ſibi gloriam acceſſuram, quod non ſolum Iudæi, ſed Gentiles etiam omnes in ſe credituri ſint. Suum de cœlo in terram aduentum videtur caſui in terram grani, id eſt, ſeminationi comparare. In terram enim quodammodo cecidit, cum venit, & vt granum non iacitur in terram, ſeminaturq;, niſi vt naſcatur, ac fructũ ferat; ita Chriſtus non venit in hunc mundum, vt otioſus eſſet, ſed vt magnos omnibus hominib. afferret fructus. Mortem autem ſuam cõparat grani corruptioni, licet ipſe corruptionem non viderit; quia quemadmodũ cum granum corrumpitur, id eſt reſoluitur, tunc germinare, tunc fructum proferre incipit: ita Chriſtus per paſſionem ſuam cœpit fructum redemptionis ſuæ in omnes proferre gentes. *Ipſe erat granum*, inquit Auguſt. *mortificandum, & multiplicandum: mortificandum in infidelitate Iudæorum, multiplicãdum in fide omnium populorũ. Iam vero exhortans ad paſſionis ſuæ ſectanda veſtigia: Qui amat, inquit, animam ſuam, perdet eam.* Quam ſententiam apud Matth. explicauimus.

Hebraiſmus

Suum de cœlo in terrã aduentum caſui grani in terram ſeminationis Chriſtus confert.

Pſal. 15. 10.
Act. 2. 31. & 13. 36.

Tract. 51.

Matt. 10. 31. & 16. 25.

27. 28. *Nunc anima mea turbata eſt, & quid dicam? Pater ſaluifica me ex hac hora. Sed propterea veni in hanc horã. Pater clarifica nomen tuum.*] Quidquid in hac ſententia difficultatis eſt, quomodo Chriſtus animo, & quatenus turbatus fuerit, quomodo mortem horruerit, ac deprecatus fuerit, cum ſciret Patris eſſe voluntatem, vt moreretur, apud Matth. c. 26. 37. 38. à nobis diſputatum eſt. Hîc illud explicandum, quomodo hæc cũ præcedentibus congruant. Dixerat paſsionis ſuæ tẽpus inſtare, hortatus diſcipulos ſuos fuerat, vt exemplo ſuo nihil pati recuſarent; qui enim amaret animã ſuam, perditurum eam eſſe. Videbatur res ipſa poſtulare, vt qui alios ad oppetendam hortabatur mortẽ, nullam mortis formidinem oſtenderet, ſed veluti egregius, vt erat, dux interrito, & erecto animo ante omnes ad mortem graderetur. Nunc vero tantam animi perturbationem, tantam trepidationem ad ſolam mortis mentionem oſtendit, quantam nullus oſtendiſſet Tyro. *Quid eſt hoc?* (inquit Aug.) *quomodo ſuſſeram, quod graue tanta firmitas ſentit? Quale fundamentum quæram, ſi petra ſuccumbit?* Reſpondet idem Aug. & Beda Chriſtum non ſua, ſed noſtra perſona timuiſſe, id eſt, infirmitatem ac timorem noſtrum à nobis in ſe, firmitatem, & fortitudinem ſuam à ſe in nos tranſtuliſſe; itaque ne nos mortem timeremus, ipſum timuiſſe. Dixi ego clarius, ille dicit elegantius. *Nos*, inquit, *in ſe tranſtulit, nos in ſe ſuſcepit, caput noſtrum membrorum ſuorum ſuſcepit affectum, & ideo ab aliquo non eſt turbatum; ſed ſicut de illo dictum eſt, cum Lazarum ſuſcitaret, Turbauit ſemetipſum. Oportebat enim vt vnus mediator Dei, & hominum homo Chriſtus Ieſus, ſicut nos excitauit ad ſumma, ita nobis compateretur ad infima*; & rurſum propoſita ſuperiore quæſtione: *Videor*, inquit, *mihi audire in cogitatione mea reſpondentem mihi Dominum meum, & quodammodo dicentem: Magis ſequeris, quia ſic me interpono, vt ſufferas. Audiſti ad te vocem fortitudinis meæ, audiſti in me vocem infirmitatis tuæ: vires ſuggero, vt curras; nec reprimo, quod acceleras, ſed transfero in me, quo trepidas, & ſubſterno quà tranſeas.* Theodorus Heracleotes reſpondet non mortem timuiſſe, ſed aut propter Iudæorum incredulitatem, aut propterea, quam prævidebat, diſcipulorum ſuorum alienationem fuiſſe turbatum. Cyrillus Alexandrinus propterea turbari voluiſſe, vt doceret ſe non ſola ſpecie, ſed re etiam vera hominẽ eſſe: Chriſtum enim paſſiones naturales permiſiſſe nonnunquam erumpere, non ab illis victum, aut ab illis vinceretur, ſed vt vinctas rationi ſubiugaret, ſeque hominem eſſe oſtenderet, quia paſſiones haberet, Deũ, quod ab illis non vinceretur. In eandem fere ſententiam Athanaſius, quem hoc loco in Græcorum Catena citatum inuenio, obſeruauit ſponte ſua Chriſtum fuiſſe turbatum, hancque eſſe vim illius verbi, *Nunc*, cum dicit: *Nunc anima mea turbata eſt, nunc*, id eſt, cum volui. Nam & nunc locum ad refellendam diuinitatem Chriſti Arianos obieciſſe ex eodem Athanaſio oratione aduerſus illos quarta manifeſtum eſt. Non dubito, quin in ſua Chriſtus poteſtate affectus habuerit, quos nec oſtenderit, nec ſenſerit, niſi quatenus, & quando voluerit. Sed non puto, id per dictionem illam, *Nunc*, ſignificari. Cum enim indicaſſet inſtare tempus paſſionis ſuæ, conſequentia ipſa rerum poſtulat, vt cum dicit: *Nunc anima mea turbata eſt*, intelligat, *nunc*, id eſt, cum mortem meam proximam eſſe video. Chryſoſtomus, Theodorus Mopſueſtenſis, Leontius, & Theophylactus verè mihi videntur expoſuiſſe, quamobrem Chriſtus & turbatus hoc tempore fuerit, & oſtenderit. Potuiſſent, inquiunt, diſcipuli, quos ad oppetendam mortem hortatus fuerat, dicere facile illi eſſe homini ſecuro, & doloris experti alios ad mortem adhortari: oſtendit ergo ſe mortem more cæterorum hominum maxime exhorreſcere; tamen vt Patris voluntati pateat, non recuſare: eodem modo debere eos mortem, etiamſi maxime horreant, cum gloria Dei poſtula-

Quomodo cum præcedentib. hæc Domini turbatio congruat.

Tract. 52.

Sup. c. 11. 33.

Ariani huc locum obiecerunt.

Vera expoſitio Chryſoſtomi.

Quis ſenſus verborum illorum, & quid dicã?

ſtulauerit, obire. Atque eodem fortaſſe redit Auguſtini & Bedæ ſententia. Quod ait: *Et quid dicam?* vox eſt hominis præ animi perturbatione conſilij inopis, non quod Chriſtus inops conſilij fuerit, ſed quod ea ratione triſtitiæ, turbationiſque magnitudinem oſtendere voluerit. Quod autem ſequitur: *Pater ſaluifica me ex hac hora*, Leontius, & Theophylactus exiſtimant per interrogationem legendum eſſe, & cum præcedentibus verbis ita iungendum, vt ſenſus ſit, quid dicam? an vt me liberes ex hac hora? minime vero. Melius alij omnes auctores orationem eſſe putãt, qua Patrem precatur, vt ſe ab ea hora, id eſt, à morte liberet, quemadmodum paulo poſt, cum in horto oraret, dixit: *Pater mi; ſi poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte*, Matth. 26. 39. Hæc enim oratio ſimillima illi eſt, vt D. Auguſtinus, Beda, & Rupertus indicarunt. Illic antequam orare inciperet, diſcipulis dixit: *Triſtis eſt anima*

ver. 38.

mea vſque ad mortem: hic dicit: *Nunc anima mea turbata eſt, & quid dicam?* Illic dixit: *Pater mi, ſi poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte*: hic dicit: *Pater ſaluifica me ex hac hora.* Illic quaſi corrigens, moderanſque quod dixerat, addidit: *Veruntamen non mea voluntas, ſed tua fiat*; hic

Luc. 22. 42.

addit: *Sed propterea veni in hanc horam*, ſcilicet vt moriar; itaque nolo mortem detrectare. *Clarifica ergo nomen tuum*, id eſt, *fiat voluntas tua*, vt Chryſoſtomus, Euthymius, & Auguſtinus exponunt, clarificetur ex mea morte nomen tuum; quemadmodum de Petro idem dicit Euangeliſta capite 21. 19. *Hoc autem dixit ſignificans qua morte clarificaturus eſſet Deum*, vt idem Diuus Auguſtin. admonuit; aut, vt ex verſu ſequenti colligitur, *clarifica nomen tuum* clarificando me, oſtendendoque me tuum eſſe filium, vt Theodorus Heracleotes exponit.

Matt. 26. 42.

Venit ergo vox de cœlo: Et clarificaui, & iterum clarificabo.] Quomodo ea vox facta, per Patrem ipſum, an per angelum, an per ſolum aerem, & quare de cœlo facta dicatur eſſe, cum haud dubie in cœlo ipſo facta non fuerit, apud Matth. cap. 3. 17. in loco ſimili diſputauimus. Idem enim de hac, atque de illa iudicandum; *de cœlo*, id eſt, in ſublimi aere, quaſi de cœlo miſſa eſſet, facta eſt, vt Patris vocem eſſe appareat, eiuſque teſtimonio credatur. Notat Græcus Cyrillus, non dixiſſe Euangeliſtam vocem à Patre, ſed *de cœlo* factam eſſe, ne quis hæreticus exiſtimaret, Deum eſſe corporeum. De ſententia maior quæſtio, quid ſit: *Et clarificaui, & iterum clarificabo?* Primum quidem illud obſeruandum, quod à nemine animaduerſum eſſe video, & rem maxime continere arbitror, pro eodem duci clarificari Filium, & clarificari nomen Patris. Cum enim Filius dixiſſet: *Pater clarifica nomen tuum*, Pater reſpondet: *Et clarificaui* (te) *& iterum clarificabo.* Omnes enim auctores, quos memini legere, de Filio hoc dictum interpretantur.

Notanda moderatio in oratione Patris, & Filij.

Notandum vero eſt orationis vtriuſque & Patris, & Filij moderatio. Cum idem eſſet clarificari Filium, & clarificari nomen Patris; tamen Filius non dicit, clarifica me, ſed, *clarifica nomen tuum*; & Pater contra non dicit, clarificaui, & iterum clarificabo nomen meum; ſed *clarificaui, & iterum clarificabo* te; neuter ſibi vterque alteri gloriam attribuens. Omnis quæſtio eſt de qua præterita, de qua futura clarificatione loquatur Pater. Latini omnes, Auguſtinus, Beda, Rupertus & antiquus auctor Victorinus lib. 1. aduerſus Arium primam clarificationem referunt ad æternitatem, quod antequam mundus fieret, fuerit *in forma Dei*: ſecundã ad tempus illud, quod mortem, reſurrectionemque Chriſti conſecuturum erat; cum reſurrecturus à mortuis, cum ſuper cœlos euehendus, cum ad dexteram Patris ſeſſurus erat, & ad eam rediturus gloriam, quã habebat, antequam homo fieret. Videtur hæc interpretatio alia Chriſti oratione capite 17. 5. valde confirmari. *Et nunc clarifica me tu Pater quod temetipſum, claritate, quam habui prius quam mundus eſſet, apud te*: Sic illi.

De qua clarificatione hic ſermo ſit.

Philip. 2. 6.

Quanquam Rupertus non ad æternitatem, ſed ad mundi initium priorem clarificationem referre videtur; ſecundam vero ad reparationem mundi. Notauit enim, quod nemo alius, quod ſciam, antiquus auctor obſeruauit, aduerbium illud *iterum*, hanc habere vim, vt ſignificet ante id tempus non niſi ſemel clarificatum fuiſſe Chriſtum. Ipſe ſuo loquatur ore. *Et clarificaui*, inquit, *ſubaudiendum eſt, ſemel, videlicet pro eo, quod ſequitur: Et iterum clarificabo. Si enim de multis qualibuſcũque clarificationibus dixiſſet; Et clarificaui, profecto abſque aduerbio, quod eſt, Iterum, dicere ſufficeret, & clarificabo. Duas ergo certas clarificationes paterni nominis intelligi debere manifeſtum eſt, nec qualeſcunque clarificationes tali in tempore, tali pro cauſa, tali perorante perſona: vocem non cuiuſcunque, ſed vocem Patris, vocem, inquam, non vndecunque, ſed de cœlo venientem pronuntiari decuit. Igitur duæ, quas hoc loco intelligi oportet, clarificationes Filij, in quo ſine dubio clarificatur nomen Patris, illæ ſunt, quas Apoſtolus ad Coloſſenſes exprimit his verbis: Qui eſt imago Dei inuiſibilis primogenitus omnis creaturæ, quia in ipſo condita ſunt vniuerſa in cœlis, & in terra, viſibilia, & inuiſibilia, ſiue throni ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates, omnia per ipſum, & in ipſo creata ſunt: & ipſe eſt ante omnes, & omnia in ipſo conſtant. Hæc de prima clarificatione, de qua nunc Pater dixit: Et clarificaui. Sequitur Apoſtolus de ſecunda clarificatione, de qua itidem Pater, Et iterum clarificabo, inquit, & ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ qui eſt principium corporis Eccleſiæ, primogenitus ex mortuis, vt ſit in omnibus ipſe primatum tenens, quia in ipſo complacuit omnem plenitudinem habitare, & per eum reconciliari in ipſum pacificans per ſanguinem crucis eius, ſiue quæ in terris ſiue quæ in cœlis ſunt.* Probabilis vtraque ſententia eſt. Sed quam apud Chryſoſtomum, Cyrillum, Theodorum Mopſueſt. Leontium, Theophylactum, Euthymium, id eſt, apud Græcos omnes lego, probabiliorem puto, priorem clarificationem de omnibus à Chriſto antefactis miraculis, poſteriorem de iis, quæ & in eius morte, & poſtea eius nomine facienda erant, intelligi oportere. Petebat Chriſtus à Patre, vt nomen ſuum in ſe clarificaret, id eſt, ne ſe morientem deſereret; vt ita ſibi adeſſet, vti omnes intelligerent ſe verum eius eſſe filium. Reſpondet Pater, ſe id ante ſemper feciſſe, ſemperque deinceps facturum eſſe. Profert illi exempla ſuperioris temporis, vt ex illis & intelligat, & confidat fore, qui ante illi nulla in re defuerit, nec poſthac, cum maxime opus eſt, illi defuturum. Hic niſi fallor, verus eſt ſenſus. Itaque aduerbium illud, *iterum*, non eam habet vim, quam Rupertus exiſtimat, ſed ſi quã vim habet, hanc potius habet: *Et iterum clarificabo*, id eſt, ſi ante non clarificaſſem, tamen modo, quia maxime opus eſt, clarificarem, aut iterum atque iterum, etiam atque etiam clarificabo.

Lib. 10.

Coloſſ. 1. 15. 16. 17.

Ibid. 18. 19. 20.

Chryſoſt. ſententia maxime probanda.

Vis aduerbij Iterum hoc loco.

29. *Turba ergo quæ ſtabat, & audiebat, dicebat tonitruum eſſe factum: alij dicebant, Angelus ei locutus eſt.*] Mirum, quomodo turba, quæ aderat, tam claram vocem exiſtimare potuerit eſſe tonitruum, cum vox in certa, ſignificantiaque verba diſtincta fuerit. *Et clarificaui, & iterum clarificabo*, tonitru vero ſonus ſit maxime confuſus, minimeque ſignificans. Theodorus Mopſueſt. videtur exiſtimare vocem fuiſſe non adeo claram, atque diſtinctam, vt turba ſenſum intelligere potuerit. Theodorus vero Heracleotes ideo ſenſum non intellexiſſe, ſed tonitru eſſe exiſtimaſſe, quod vox eſſet inſolita, & minime aliis humanis vocibus ſimilis.

Alij in ipſis auditoribus fuiſſe culpam, qui adeo ſtupidi ad intelligendas diuinas voces eſſent, vt alij

tonitru, alij angeli vocem eſſe putauerint, cum ſatis diſtincta, & articulata eſſet. Sic Chryſoſto. Cyrillus, Leontius, & Theophylactus. Et vero ita ſeſe mores hominum habent, vt cum Deus nobis loquitur, cum nos per pœnas admonet, per fames, per peſtes, per bella docet, alij tonitru, id eſt, res naturales eſſe dicant; alij qui aliquanto plus ſpiritus, & diuinæ ſapientiæ habent, vocem eſſe angeli, id eſt aliquam earum rerum cauſam eſſe cœleſtem, ſed quam ob rem id fiat ignorare. Illis in Pſalmo dicitur: *Nolite extollere in altum cornu veſtrum, nolite loqui aduerſus Deum iniquitatem, quia neque ab Oriente, neque ab Occidente, neque à deſertis montibus, quoniam Deus iudex eſt*; his vero dicit Chriſtus: *Non propter me hæc vox venit, ſed propter vos*: denique hoc exemplo nobis oſtenditur, fidem donum eſſe Dei; nos ſine gratia Dei diuina myſteria credere non poſſe: etiam in percipiendis, interpretandiſque clariſſimis eius vocibus delirare, putare eſſe tonitruum, id eſt vſque ad aerem mente, intelligentiaq; aſcendere, humanoque more, tanquam de aere, tanquam de tonitru de diuinis rebus philoſophari; & vt acutiſſimi ſimus, vt altiſſimè volemus, ad angelos vſque peruenire, ad Deum ipſum non peruenire. Magis hæc ad mores, quam ad huius loci veram interpretationem accommodata. Euthymius videtur dicere ex iis, qui vocem illam audierunt, alios fuiſſe propius, aut certe alia aliqua de cauſa eius articulationem intellexiſſe, alios longius, aut ob aliam cauſam non intellexiſſe, hos tonitruum, illos vocem angeli eſſe putauiſſe.

Pſ. 74. 6. 7.

Eph. 2. 8. Sine gratia

Dei diuina myſteria credi non poſſunt.

Ego ſolum Rupertum arbitror verum attigiſſe ſenſum, omnia quidem intellexiſſe omnes; ſed propter vocis magnitudinem perſuadere ſibi non potuiſſe veram eſſe vocem, ſed aut tonitru eſſe, ſeque falli, qui humanam, articulatamque vocem audiſſe ſibi viderentur, vt certe vocem eſſe angeli. Atque propterea hoc Euangeliſtam commemoraſſe, vt doceret vocẽ non fuiſſe tacitam, aut obſcuram, ita vt ſolus audiret Chriſtus, nec alij eius eſſent teſtes; tam magnam, tam claram fuiſſe, vt non ſolum omnes audierint, ſed ita audierint, vt alij tonitruum, alij vocem angeli, nemo humanam eſſe, iudicauerint. Atque hoc ipſum indicabat vocem eſſe diuinam, quod illi exiſtimarent eſſe tonitruum; nam & tonitrua voces Dei vocari ſolent, quia ſolet, cum loquitur, ſonum ingẽtem emittere, vt terram omnem concutere videatur, Pſal. 17. 14. & 18. 3. 4. 5. 7. 8. 9. & 45. 7. & 67. 34. & 76. 18. 19. & 103. 7. Propterea vox eius comparatur voci aquarum multarum, Apoc. 1. 15. & voci multitudinis, Danielis 10. 6.

Ruperti expoſitio vera.

Tonitrua voces Dei.

30. *Reſpondit Ieſus & dixit: Non propter me hæc vox venit, ſed propter vos.*] Nemo interpretum docet, an hoc Chriſtus omnibus dixerit, etiam qui tonitruum factum fuiſſe, vel angelum locutum dicebant. Mihi probabilius videtur ſolis dixiſſe diſcipulis, eos enim exhortatus fuerat ad mortem patienti, æquoq; animo ſubeundam. Vt illi ergo animarentur, vox de cœlo ad Chriſtum facta eſt, vt quemadmodum videbant polliceri Patrem ſemper ſe patienti affuturum, ita ſibi in tempore confiderent affuturum eſſe: aut vt cũ Chriſtum patientem viderent, nihil eius forte offenſi infirmitate de ipſius diuinitate dubitarent, Patris ante teſtimonio confirmati: quemadmodũ videtur Chryſoſt. Theodor. Mopſ. Cyrill. Leontius, Euthy. Theophyl. Aug. Beda, & Rupertus interpretari. Quanquã hi auctores præſertim Græci illi, quos primo loco poſui, de omnibus auditoribus hoc videntur dictũ putare. Hoc enim illis dixiſſe Chriſtum, quia ſibi obiicere ſolerent, quod à Deo non eſſet; vt cognoſcerent ergo ſe à Deo eſſe, eam non tam propter ſe, quã propter ipſos de cœlo vocem miſſam fuiſſe. Refellit his verbis Athanaſius Arianorum obiectionem oratione 4. contra Arianos. Obiiciebant illi Chriſto ignorantiam, quod aliquando velut ignorans interrogare videatur. Reſpondet non propter ſeipſum, quod ipſe ignoraret, ſed propter alios, qui ignorabant, vt diſcerent, interrogare ſolitum, ſicut hoc loco non propter ſe, ſed propter illos teſtatur veniſſe vocem.

Vſus huius loci contra Arianos.

31. *Nunc iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras.*] Primum hoc loco quærendum, qua ratione hæc cum præcedentibus copulentur. Rupert. exiſtimat hæc verba cum ver. 24. coniungenda eſſe: *Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet: ſi autem mortuus fuerit, multum fructum affert.* Explicare enim hoc loco Chriſtum, quem fructum granum illud frumenti, de quo loquebatur, cũ mortuum eſſet, eſſet allaturum, vt iudicato mundo princeps mundi Diabolus foras eiiceretur. Melius ſentit Chryſoſt. hanc interpretationem eius eſſe vocis, quæ de cœlo miſſa fuerat, *Et clarificaui, & iterũ clarificabo*: hanc enim clarificationem eſſe Chriſti, vt per eius mortem mundus vinceretur, & eius princeps eiiceretur foras. Nunc videndum, quid vocet, *iudicium mundi.* Chryſoſt. Leontius, Theophyla. & Euthy. putant mundi condemnationem, punitionemque appellari, quaſi dicat Chriſtus, mundum condemnandum eſſe, quod ſe immeritum, innocentemque damnauiſſet. Rupertus nimis, vt mihi videtur, argutè ſcribit: *Nihilominus*, inquit, *& hoc ſciendum quia duos mundos vult intelligi, videlicet alterum inimicum, & alterum reconciliatum; ſiue alterum damnatum, & alterum ſaluatum, dum dicit primo ſine articulo, iudicium eſt mundi: ſecundo autem ſignanter cum articulo, princeps, inquit, huius mundi: Quod ergo iudicium mundi, & quæ eſt eiectio principis huius mundi? Vtique præſens paſſio ipſius qui hæc loquitur Domini noſtri Ieſu Chriſti, iudicium eſt mundi, id eſt ſaluatio diſcernens à reprobis vniuerſitatem electorum, qui fuerant ab initio ſæculi vſque ad horam eiuſdem paſſionis: eiectio vero principis huius mundi, qui principatum tenuit in amatoribus huius mũdi, reconciliatio eſt Gentilium electorum, in quibus diabolus per idololatriam inhabitabat, ante ſæpe dictam clarificationem eiuſdem Domini noſtri Ieſu Chriſti.* Hoc, vt dixi, argutum eſt, præterquam quod Græce in pleriſque codicibus in vtroque loco & articulus, & pronomen additur: νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου· νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω. D. Auguſt. & Beda, ſicut & Rupertus iudicium interpretantur prædeſtinatorum à reprobis diſcretionem. Gaudentius vero tract. 12. in hæc verba ſic exponit, quaſi ſenſus ſit. Nunc mũdo optio datur, nunc illi iudicandum relinquitur, vtrum velit in me credere, necne; ſenſu ſingulari, &, vt videtur, alieno. Ego iudiciũ in bonam partem accipi credo. Aliquando n. accipitur in malam, vt cum dicitur, iudicium Moab, id eſt condemnatio, Iere. 49. 47. & Ezechiel. 25. 11. & iudicia Ægypti, Ezech. 30. 19. aliquando in bonã, vt cum dicitur iudicium viduæ & pauperis, i. liberatio, *iudicate pupillo, defendite viduam* Iſai. 1. 17. & *faciet Dominus iudicium inopis*, Pſalm. 139. 13. Sic ergo hoc loco iudiciũ mũdi vocatur, quo oppreſſus à diabolo mundus liberandus erat, quemadmodũ & Procopius in comment. in c. 64. Iſai. interpretatur. Itaq; non pro ſolis electis, ſed pro omnibus hominibus accipitur. Ille enim mundus iudicandus, id eſt à diaboli tyrannide liberandus eſſe dicitur, cuius princeps diabolus foras dicitur eiiciendus: Diabolus autem antequam à Chriſto foras eiiceretur, non in parte, ſed in vniuerſo mundo dominabatur. Omnes enim peccauerant, & egebant gloria Dei, & concluſerat omnia ſub peccato, vt omnium miſereretur. Quo ergo modo non totus mundus ſaluus eſt? quia nõ vult. Neque hic Chriſtus ſignificat fore, vt totus re ipſa,

Lib. 10.

Iudiciũ & in bonam, & in malã partem accipitur.

Rom. 3. 17. & 11. 32. & Gal. 3. 22.

ſed

ſed fore, vt totus, quantum in ſe eſt, liberetur, qui pro omnibus hominibus moriturus erat. Quod ait: *Nunc princeps huius mũdi eiicietur foras*, perinde eſt, ac ſi dicat, deturbabitur de poſſeſſione ſua, eiicietur ex arce ſua. *Dum fortis*, inquit, *armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt omnia, quæ poſſidet; ſi autem fortior eo ſuperueniens vicerit eum, vniuerſa arma eius auferet, in quibus confidebat, & ſpolia eius diripiet*. Luc. 11. 21. 22. Loquitur enim de mũdo tanquam de arce, aut domo aliqua, quam per tyrannidem Diabolus occupaſſet. At nondum Diabolus è mundo eiectus videtur eſſe, cum in eo adhuc graſſetur. Nam mortuo iam Chriſto dicebat D. Paulus: *Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem, & ſanguinem, ſed aduerſus principes, & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum* Epheſ. 6. 12. Et Petrus adhuc tanquã rugientem leonem circuire quærentem, *quem deuoret*: 1. epiſt. cap. 5. 8. Eiectus foras dicitur non quod nunc in mundo non ſit, & in multis etiamnum dominetur; ſed quod quantum in Chriſto fuit, eiectus fuerit: ita vt ſi homines vellent, nihil prorſus in ipſos haberet poteſtatis. Homines illi poſtea portam arcis aperuerunt, & proditione quadam in ſuam quiſque domum admittit. Itaque etiam nunc regnat, & *operatur*; ſed *in filios diffidentiæ*, Epheſ. 2. 2. Eodem ſenſu dicitur *draco ille magnus* de cœlo in terram proiectus, id eſt, extra Eccleſiam, quæ per cœlum ſignificatur in terram, id eſt in tenebras ſuas, in infernum, Apocaly. 12. 9. & ligatus eſſe per annos mille, cap. 20. 2. Non quod aut reuera extra Eccleſiam eiectus, aut omnino ligatus ſit, ſed quod coercita omnino ſit eius potentia, atq; tyrannis, ita vt ſi homines velint, nihil eis nocere poſſit. Idem fiebat, dicet aliquis, antequam Chriſtus moreretur. Fiebat quidem, ſed ſi quid ante homines cõtra Diabolum poterant, per eam gratiam poterant, quam illis Chriſtus per paſſionem, mortemque ſuam meriturus erat: quemadmodum nunc non niſi per eam gratiam illi reſiſtunt, quam eadem illis Chriſtus paſſione meruit.

Quo ſenſu foras eiectus ſit diabolus.

Cur ergo nunc potius quam tunc eiectus, aut ligatus dicitur? Quia ſanguis ille Chriſti, cuius vi, & ante, & poſt eius poteſtas cohibebatur, nondum fuſus erat. Hoc, vt opinor magis eſt proprium, quam quod Auguſt. ait ſignificari, eiiciendum principem huius mundi non extra mundum, ſed extra electorum corda, quamuis eos extrinſecus oppugnet. Docet idem in lib. de agone Chriſti c. 1. hæreticos quoſdam expoſuiſſe *foras*, id eſt, extra mundum. Proſper vero in dimidio temporis c. 2. legit; *Nunc princeps huius mũdi miſſus eſt deorſum*. Subtile eſt, quod Rupertus obſeruat, cum loquitur de iudicio, per tempus præſens loquitur, *Nunc iudicium eſt mundi*; cum autem de Diabolo, per futurum, *eijcietur foras, quia mox*, inquit, *vt conſummata eſt, quæ tunc agebatur paſſio eius, factum eſt iudicium mundi, id eſt, iure victoris ſoluta eſt captiuitas totius, qui illũ apud inferos expectabat, ſanctorum populi. Futurum autem erat, vt poſt reſurrectionem, & aſcenſionem eius, ſanctique Spiritus effuſionem princeps huius mundi eiiceretur foras de cordibus: imo & de templis gentium & delubris, ita vt floreſcente fide conuerterentur in altaria Chriſti*. Iam enim docuimus idem eſſe iudicium mundi, & eius principem foras eiici. Cur ergo priore loco præſenti, poſteriore futuro vtitur tempore? quia priore loco cum dicit, *iudicium eſt*, non ſignificat eſſe præſens, aut iam peractũ eſſe, ſed inſtare; itaque idem ſignificat, cum dicit: *Eſt*, atque ſi diceret: Erit cito: eodemque modo dicit: *Eijcietur foras*.

Lib. 10.

32. *Et ego ſi exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipſum.*] Certum, ac notum eſt, exaltationem ſuam à terra mortem in cruce ſuam appellare. Quod quamobrem faciat, ſupra cap. 3. 14. docuimus. Quæri vero hic poteſt, quorſum hoc Chriſtus adiunxerit. Facilis ſolutio. Docet quomodo iudicium inſtet huius mũdi, quomodo princeps huius mundi eiiciendus foras ſit; quia ſi ipſe exaltatus fuerit à terra, omnia trahet ad ſeipſum. Itaque coniunctionem illam καὶ, *&*, pro cauſali ſumo, καὶ γὰρ, *Etenim ſi exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipſum*. Auguſtinus & Beda notant non dixiſſe: Omnes, ſed, *omnia traham*, quia non omnes, inquiunt, homines traxit, cum multi non crediderint; ſed traxit omnia, id eſt, & animam & corpus in iis, quos traxit. Non aſſentior; præſertim cum codices Græci non πάντα, *omnia*, ſed πάντας, *omnes*, legant. Certe melius Chryſoſtomus, Cyrillus, Leontius & Theophylactus: Omnes dixiſſe vt non ſolum Iudæos, ſed etiam Gentiles ſignificaret. Quidam in quib. Rupertus minime leuis auctor, *Omnia* dixiſſe putant, vt non ſolum omnes homines, ſed etiam *omnia*, id eſt cœlum, & terram, homines, angelos, ac dæmones ſignificaret, quos omnes ad ſe tracturus erat, quia *in nomine eius omne genu flectendum erat, cœleſtium, terreſtrium, & infernorum*. Ego accommodate ad id, quod agebatur, & quod ante dictum fuerat, interpretor. Dixerat mundum iudicandum, id eſt in libertatem vindicandum, eius principem foras eiiciendum: quẽ ergo ante mundum appellauerat, id eſt, omnes homines, nunc vocat omnes, aut omnia. Perinde enim eſt, ac ſi dicat, principem huius mundi rebus omnibus ſuis ſpoliatum foras eiiciam, & omnia, quæ poſſidebat, id eſt, omnes homines tanquam eius ſpolia ad me traham, mea efficiam; quemadmodum apud Lucam dixit. *Vniuerſa arma eius auferet, in quibus confidebat, & ſpolia eius diripiet*: & alio loco, *Aſcendens in altum captiuam, duxit captiuitatem*: quanquam hoc poſterius alium etiam habet ſenſum. Quod ſi legamus πάντα, *omnia*, quemadmodum noſtrum interpretem legiſſe credendum eſt, & non ſolum Auguſtinus hoc loco, & Ambroſius ſermone 12. in Pſalm. 118. & Proſper. in lib. de prædeſtinat. p. 1. c. 25. & in libro contra Collatoralem, & D. Leo ſermone 6. & 8. & 12. de paſſione & epiſt. 83. & epiſt. 91. cap. 2. Gaudentius tractat. 12. in Euangelia, & Gregorius homilia in Euangel. 22. & libro 6. regiſt. cap. 176. & Ruffinus in expoſitio. ſymboli. Remigius Lugdunen. in comment. in cap. 1. epiſt. ad Romanos, qui Ambroſio tribuuntur, & Bernardus ſerm. 21, in Cantic. & Beda, ac Rupertus in Comment. id eſt, Latini auctores omnes: ſed Græcus etiam Theodorus Heracleotes legit. Ac mihi quidem ea lectio, etſi aliquãto obſcurior videtur, magis placet, & aliis, vt ſpero, cum à me explicata fuerit, magis placebit. Ponamus igitur ita eſſe legendum, cauſamque veſtigemus, quamobrem potius dixit *Omnia*, quam Omnes: Non, vt opinor, quod aliud hoc, quam illud ſit. Nam neque omnes, neque omnia aliud, vt diximus, ſignificat, quam omnes homines, qui Diaboli ſeruitute oppreſſi erant; ſed dixit *Omnia* potius, quam omnes, ſiue vt magis emphaticè loqueretur: qui enim dicit *omnia*, quamuis ſolos homines velit intelligi, tamen modo loquendi videtur non ſolos homines, ſed res etiam omnes comprehendere: quemadmodum cum dicit Diuus Paulus Coloſſenſium 1. 20. Chriſtũ *per ſanguinem crucis eius omnia* pacificaſſe, non dixit plus; quam ſi dixiſſet, omnes; ſed plus tamen videtur dicere, & certe idem dicit efficacius: ſiue etiam quia de hominibus tanquam de poſſeſſionibus, tanquam de bonis, tanquam de ſpoliis à Diabolo ereptis loquebatur, vt apud Lucam cap. 11. 22. Hæc autem omnia apud Græcos neutro genere dicuntur σκῦλα ὑπάρχοντα, propterea neutro dixit genere, *Omnia traham ad meipſum*. Excutiendum nunc eſt verbum illud ἑλκύσω, *traham*, quo exiſtimandũ nõ eſt ſine cauſa vſum eſſe Chriſtum.

καὶ & pro καὶ γὰρ. etenim.

Phili. 2. 10.

c. 11. 22.

Eph. 4. 8.

Cur potius omnia quã omnes ſe tracturum dixerit Chriſtus.

Rectiſſimè Chryſoſt. Theophylact. Euth. & Theodor. Heracl. vim eius verbi indicauerunt, nõ ſignificare inuitos à ſe homines, ſed inuito diabolo trahendos eſſe. Duplicem ergo vim verbum hoc habet; ſignificat Chriſti poteſtatem, cui reſiſtere nemo poteſt; adeo nimirum illum eſſe potentem, vt ſi velit & opus ſit, vi poſſit homines trahere; deinde infirmitatem diaboli, ſi cum illo comparetur, eo inuito, atq; repugnante homines de eius manibus erepturum. Itaq; quod hoc loco tractationem, alibi rapinam vocat, vt Chryſoſt. & Euthym. adnotarunt: *Quomodo*, inquit, *poteſt quiſquam intrare in domum fortis, & vaſa eius diripere, niſi prius alligauerit fortem?* Obſeruant iidem auctores colligi ex hoc loco eandem eſſe Patris, Filijq; poteſtatem, quia ſicut alio loco de Patre dicit: *Nemo poteſt venire ad me, niſi Pater, qui miſit me, traxerit eum*; ita hic dicit de ſe: *Omnia traham ad meipſum*. Non caret fortaſſe ſua etiam aliqua cauſa, quod hæc duo verba cõiunxerit, *Exaltatus fuero*, & *traham* poterant enim ſimpliciter dicere: Ego ſi mortuus fuero, *omnia traham ad meipſum*, ſenſu eodem. Chryſoſt. videtur exiſtimare non mortem, ſed reſurrectionem exaltationem hic appellari; ideo autem per reſurrectionẽ omnia ad ſe tracturum dicere, quia propter reſurrectionem omnes in illum crediderunt, nõ credituri niſi reſurrexiſſet. Ruffinus quoq; in expoſit. ſymboli ſic interpretatur, quaſi dicat, per reſurrectionem ſuam mortuos et iam ſurrecturos. At iam ſupra docuimus exaltationẽ mortem ſuam appellaſſe, idq; verſu ſequenti declarat Euangeliſta. Deinde cauſam Chryſoſt. non reddit, quamobrem reſurrectionem exaltationem vocet: nos quare cap. 3. 14. mortem ſuam exaltationem appellauerit, cauſam ibi reddidimus: quia ad ſerpẽtem in deſerto exaltatum alludebant; hic vero, quia nulla eiuſmodi apparet alluſio, alia cauſa quærenda eſt. Relinquam lectori in medio coniecturam meam. Volebat Chriſtus vim paſſionis ſuæ declarare, propterea; vt diximus, trahendi vſus verbo, eadem, opinor, ratione, & exaltandi verbo vſus eſt: loquebatur enim de ſe, tanquam de milite cum diabolo pugnante; ſolet miles eo fortior eſſe, & aduerſario ſuperior, quo ex altiore loco pugnat; ſignificauit ergo ſe ex cruce ſua, tanquam ex altiſſima, & munitiſſima arce pugnaturum, diaboluq; victurũ eſſe, propterea genus illud mortis exaltationem appellauit. Traxit exaltatus omnia ad ſemetipſum, quemadmodum aquila in ſublime prædam trahit.

Duplex vis verbi trahain.

Mat. 12. 29.

Potentia Patris & Filij eadem.

Cap. 6. 44.

34. *Reſpondit ei turba, nos audiuimus ex lege, quia Chriſtus manet in æternum: & quomodo tu dicis, oportet exaltari filiũ hominis? Quis eſt iſte filius hominis?*] Non dicit Euangeliſta dixiſſe Chriſtum oportet exaltari filium hominis, & tamen turba affirmat hoc eum dixiſſe. Poſſet reſponderi non dixiſſe totidem verbis, tamen ſententia dixiſſe; cum enim dixit: *Si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipſum*, ſignificabat ſe exaltandum eſſe, quem ver. 23. & ſæpe alias filium hominis appellauerat. Sed malo coniecturam eorum ſequi, qui exiſtimant hæc etiam verba dixiſſe Chriſtum; poſtquam enim dixiſſet: *Et ego ſi exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipſum*, addidiſſe quod cap. 3. 14. dixerat, *Sicut enim Moyſes exaltauit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet filium hominis*. Atque ad hæc verba reſpondiſſe turbam: *Nos audiuimus ex lege, quia Chriſtus manet in æternum; & quomodo tu dicis, oportet exaltari filium hominis?* Euangeliſtam tamen ea verba prætermiſſe. Multis argumentis ea coniectura confirmari poteſt. Primum quod alioquin rudis, & imperita turba non videatur intellectura fuiſſe, quid ſibi Chriſtus voluiſſet, cum dixit; *Et ego ſi exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipſum*, niſi illa etiam alia, quæ modo diximus, addidiſſet verba. Deinde quia prorſus apparet turbam non ſolum eandem ſententiam, ſed verba etiam eadem, quo magis Chriſtum premerent, recitare voluiſſe. Denique quorſum Chriſtum *filium hominis* præter cõſuetudinem ſuam appellaſſet, niſi ipſe ſe Chriſtus eodem loco ita vocauiſſet? Quorſum dixiſſet: *Quis eſt iſte filius hominis?* Intellexit igitur turba eum de morte ſua locutum fuiſſe, eamq; exaltationem appellaſſe, ſiue quia ſæpe eundem loquendi modum ab eo vſurpatum audierat c. 3. 14. & c. 8. 28. ſiue quod ea apud Iudæos phraſis, vt Cyrillus putat, vſitata eſſet, vt crucifixio exaltatio vocaretur. Nam quod Auguſtinus, Beda, & Rupertus dicunt propterea intellexiſſe, quia ipſi eum occidere decreuerant, minus, vt opinor, probabile prudens lector iudicabit. Et illud quæri poteſt, quomodo de Chriſto tanquam de Chriſto, id eſt expectato illo Meſſia loquantur, cum ipſe ſe nõ Chriſtum, ſed, vt diximus, filium hominis appellaſſet. Facilis reſponſio; audiuerant illum ſæpe ita loquentem vt non obſcurè ſignificaret ſe eſſe Chriſtum; videbãt ſe publice pro Chriſto gerentem, ideo loquuntur tãquam de Chriſto. Difficilior quæſtio, quo ſenſu argumententur: *Nos audiuimus ex lege, quia Chriſtus manet in æternum: & quomodo tu dicis, oportet exaltari filium hominis?* an vt quærant, quomodo hæc duo inter ſe conueniãt, quæ repugnare ipſis videbantur; an vt probent illum non eſſe Chriſtum, qui in æternum manſurus nõ ſit. Hoc ſecundum de Iudæorum ingenio facilius credi poteſt, quemadmodum & Theophylactus interpretatur. Proferunt legem, ne temere argumentari videantur. Legem autem non vnam aliquam partem, ſed ſcripturam vniuerſam vocant veteris teſtamenti, vt Cyrillus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius admonuerunt. Sed dubium, ad quos alludant locos: multi enim ſunt, quibus Chriſti regnum æternum futurum dicitur. 2. Reg. c. 7. 19. Pſ. 88. 30. & 109. 4. Iſai. 9. 7. & 40. 8. & Ezechiel. 37. 25. Daniel. 7. 14. Sed nuſquam ſcriptura dixerat fore, vt Chriſtus non moreretur: quin dixerat fore, vt moreretur Pſal. 21. 12. 17. Iſai. 53. 2. vſque ad 12. Daniel. 9. 26. Sic enim moriturum dixerat, vt ſimul reſurrecturum ſignificaret. Pſ. 15. 10. Sed Iudæi homines ambitioſi quidquid de Chriſto, quod honorificum eſſe videretur, legebant, intelligebant; ſi quid erat humile, non intelligebant. E cõtrario vero Chriſtus non ſolum ſe moriturum, ſed etiam reſurrecturum, & in æternum manſurum ſignificauerat. *Omnia*, inquit, *traham ad me ipſum*; ſed Iudæi mortem, humilitatem, ignominiam eius libenter, & facile intellexerunt: poteſtatem, diuinitatemque intelligere noluerunt, vt Rupertus animaduertit. Sic hæretici ſunt, quæ volunt, intelligunt, quæ nolunt, non intelligunt; fidemque ſuis affectibus ſeruire cogunt. Quod dicunt: *Quis eſt iſte filius hominis?* non ſatis videtur cum præcedentibus cohærere. Nec enim dubitabant Iudæi, quin Chriſtus ſeipſum filium hominis appellaſſet, cum intellexiſſent ſeipſum vocaſſe, aut ſignificaſſe eſſe Chriſtum. Chryſoſtomus, & Theophylactus tradunt ſimulatè hoc eos interrogaſſe, fingentes ſe non intellexiſſe, de quo filio hominis loquutus eſſet, cum dixit: *Oportet exaltari filium hominis*, ne viderentur ſua illa argumentatione probare voluiſſe ipſum non eſſe Chriſtum, ſed illum, quiſquis erat, filium hominis, quem exaltari oportere dixerat: Chriſtum, illum, qui expectabatur, eſſe non poſſe; Chriſtum enim illum non moriturum. Potius credo contemptim hoc, & contumelioſe dictum eſſe. Eſt enim velut epiphonema. Nam quaſi conuiciſſe illum prorſus ſibi viderentur non eſſe.

Alia quæſtio quo ſenſu Iudæi argumententur.

Ad quos ſcripturæ locos hic alludat turba.

Hæretici ſi[-]dem, & intelligentiam ſcripturæ ſuis affectibus ſeruire cogunt.

eſſe Chriſtum, mutumq; ac elinguem reddidiſſe, triumphum agunt, & victo illudunt: *Quis eſt iſte filius hominis?* quemadmodum ſi miles barbarus, & victoria inſolens capto à ſe in bello Regi, & in ſeruitutem redacto dicat, quis eſt iſte Rex? & quemadmodum eidem Chriſto iidem poſtea Iudæi capto dixerunt, *Aue Rex Iudæorum*.

35. *Dixit ergo eis Ieſus, adhuc modicum lumen in vobis eſt.*] Non videtur ad rem Chriſtus reſpondere. Chryſoſt. & Theophylact. tum etiam Theodor. Mopſueſt. docent accõmodatè reſpondere; probare enim ſe moriturum quidem, ſed reſurrecturum tamen, & in æternum poſtea manſurum eſſe. Propterea ſe comparaſſe lumini, quia ſicut lumen Solis non extinguitur, ſed conditur noctu, & occultatur ad breue tempus mane iterũ oriturũ; ita ſe moriturum quidem, ſed paulo poſt reſurrecturum eſſe, nec vnquam extinguẽdum. Et vero Chriſti in æternum manſio per durationem Solis, ac Lunæ declarari ſolet Pſal. 71. 5. *Et permanebit cum Sole, & ante Lunam in generatione, & generationem*. Et Pſal. 88. 38. *Et thronus eius ſicut Sol in conſpectu meo, & ſicut Luna perfecta in æternum, & teſtis in cœlo fidelis.* Sed potius probo, quod in Catena Græca ex Cyrillo citatum lego, non reſpondere Chriſtum ad Iudæorum argumentum; nec enim reſpondere voluiſſe ſcientem eos neque dignos, neque capaces reſponſionis eſſe. Loco reſponſionis iterum, quod ante dixerat, affirmaſſe ſe breui tempore moriturum, proinde ambularẽt, dum lucem haberent. Quid igitur facit particula illa *ergo?* Hoc ipſum fortaſſe, quod cũ eos Chriſtus animaduertit delirare, non reſponderit, ſed, quod ante dixerat, magis affirmauerit. Quod autem ait, *adhuc modicum lumen in vobis eſt*, in Græcis codicibus legitur, ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστι, *adhuc modico tempore lumen vobiſcum eſt*. Noſter interpres videtur legiſſe, ἔτι μικρὸν φῶς ἐν ὑμῖν ἐστι, *adhuc modicum, lumen in vobis eſt*, ſed ſenſu eodem. *Modicum per ſe ſumptum breue tempus ſignificat.* Nam illud modicum per ſe ſumptũ non cum lumine coniunctum pro breui accipitur tẽpore, vt c. 13. 33. *Filioli, adhuc modicum vobiſcum ſum*, & capite 14. 19. *Adhuc modicum, & mundus me iam non videt*. & cap. 16. 16. 17. 19. *Modicum iam non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me.* Quibus in locis etiam Græcè eſt μικρὸν *modicum*, abſolutè poſitum, quemadmodum & hoc loco credendum eſt noſtrum legiſſe interpretem. *In vobis autem*, idem eſt, atque vobiſcum. *ἐν in pro σὺν cum, Græce & Latine interdum.* Nam *in* accipi aliquando pro cum, & Græcè ἐν pro σὺν notius eſt, quam vt admonere debeamus. Exempla ſunt Matt. 11. 21. & 16. 27. in Græca Catena hanc lectionem inuenio, ἔτι μικρὸν χρόνον φῶς ἐν ὑμῖν ἐστι, *adhuc modico tempore lumen in vobis eſt*. Quocunque modo legamus, ſenſus eſt breui tempore eos lumen habituros. Sed ambiguitas Latinæ verſionis nonnullos fefellit, in quibus & grauem auctorem Auguſtinum & Bedam, alioſq; poſteriores Rupertum & Bernardum ſer. in Cant. 49. Lyranum, ac ferè Latinos vulgo omnes, vt exiſtimarent ſenſum eſſe: Adhuc modicum luminis in vobis eſt; intelligitis enim Chriſtum in æternum manſurum eſſe, ſed non intelligitis moriturum etiam eſſe, atq; reſurrecturum; ambulate ergo, dum lumen habetis, id eſt, proficite in lumine, tunc intelligetis, quomodo Chriſtus mori poſſit, & tamen in æternum manere. Quid autem ſit lumen in illis eſſe, modo dicemus.

Ambulate dum lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant.] In duabus quæſtionibus huius loci ſententia verſatur; altera, quid ſit lucem habere, aut, quod paulo ante aliis dixit verbis, lumen in illis, aut cum illis eſſe; altera, quid ſit ambulare. *Lucem habere, ſeu lumen in nobis eſſe quid ſit.* Chryſoſt. & Theophylact. & Rupertus cuiuſq; vitam lucem, & veluti diem eius vocari putant; in quam ſententiam etiam Leontius magis propenſus eſt. Itaque ſenſus eſt, *ambulate*, id eſt, benè agite, aut credite in me, dum vita vobis ſupereſt; venient enim tenebræ, & nox, id eſt, mors, quando neque benè agere poteritis, neq; proderit vobis credere, ſicut dixit c. 9. 4. *Venit nox, quando nemo poteſt operari.* Cæterum non dubium eſt, quin nõ noſtram cuiuſq; vitam, ſed tempus illud modicum, quod vſque ad mortem ſibi ſupererat, tempus lucis appellet. Se enim ipſum vocare lucem, & per ſe manifeſtum eſt; & verſu ſequenti 36. Chriſtus ipſe declarat: *Dum lucem habetis, credite in lucem*. In quam enim lucem, niſi in ſe ipſum iubet eos credere? *Credere eſt in luce ambulare.* Lucem igitur habere, id eſt, tempus lucis, aut diem non vocat vniuſcuiuſque hominis vitam, ſed quod ſibi vſq; ad mortem ſupererat temporis. Quid autem ſit ambulare, Chriſtus etiam exponit: *Dum lucem habetis, credite in lucem*; credere eſt ambulare, quia ad Chriſtum credendo quaſi pedibus quibuſdam fidei venimus. Quid ergo? an non poterant poſt eius mortem ambulare, id eſt, in eum credere? Maxime vero poterant. Quid igitur dicit, *Ambulate, dum lucem habetis*, id eſt, dum me viuentem inter vos habetis, quaſi poſt eius mortem ambulare, & credere non poſſent? Hac ratione Chryſoſt. Leontius, & Theophylact. adducti ſunt, vt dicerent tempus modicum lucis tempus vitæ cuiuſq; etiam poſt mortem Chriſti ſignificare, ſed eam opinionem iam refutauimus; ratio nunc diluenda eſt. Poſſunt quidem homines poſt mortem Chriſti in eum credere, maximaque pars poſt mortem in illum erãt credituri. Sed magni refert Chriſtum ipſum loquentem, an Apoſtolum, aut alium quem eius nomine Euangelium prædicantem audias. Si non credebant in eum, quem videbant, quem audiebant, cuius miraculis intererant; quomodo poſtea in eum, quem non vidiſſent, quem non audiuiſſent, credituri erant? Ambulamus non ſolum interdiu, verũ etiam noctu; ſed quanto melius, quanto certius, quanto ſecurius interdiu, quam noctu? Exhortatur ergo eos, vt ambulent, dum dies eſt, dum lucem habent; nõ quod poſtea ambulare non poſſint, ſed quod minus facile poſſint. Hinc intelligitur non vocari hoc loco tenebras peccata, vt Leontius; aut ignorantiam, vt Auguſt. & Beda: aut mortem cuiuſq;, vt Chryſoſt. & Theophyl. aut errorem, vt Euthymius: aut eas, quæ in ſcriptura tenebræ exteriores vocari ſolent, id eſt damnatorum pœnas, vt Rupertus exiſtimat; *Matt. 8. 12. & 22. 13. & 25. 30.* ſed mortem Chriſti, *Mortem ſuam tenebras Chriſtus appellat.* ſicut c. 9. 4. & 11. 9. 10. non quod ipſi vlla nox, aut vllæ eſſent tenebræ, apud quem, ſicut ait Dauid, *tenebræ nõ obſcurabantur à te, & nox ſicut dies illuminabitur; ſicut tenebræ eius, ita & lumen eius*; *Pſal. 138. 12.* ſed quia mors eius veluti nox Iudæis futura erat, ſicut eius vita, atq; præſentia lumen, ac dies erat. Quod ſequitur: *Et qui ambulat in tenebris, neſcit, quo vadat*, redditio cauſæ mihi videtur eſſe, quaſi dicat: *Ambulate, dum lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant*, nam, *qui ambulat in tenebris, neſcit, quo vadat*, καὶ pro γὰρ, id eſt, & pro nam, aut etenim, vt ſupra v. 32.

36. *Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis ſitis.*] Perinde eſt, ac ſi dicat, dum lucem ante oculos habetis, credite lucem eſſe, quam videtis: quo enim modo credetis eſſe lucem, cum non videbitis? Lux oculis iudicatur: qui Solem oculis medio intuens die, Solem eſſe non credit, quomodo noctu eum non videns Solem eſſe credet? Explicat, quod dixerat, *ambulate, dum lucem habetis*. Quod dicit, *vt filij lucis ſitis*, Hebraiſmus eſt, quo *filij lucis* appellantur, qui participes lucis ſunt, vt *filij huius ſæculi*, qui hoc ſæculo fruuntur, Luc. 16. 8. *Hebraiſmus filii lucis, participes lucis.* Lucem ergo vocat beatam vitã: ſenſuſq; eſt, *credite in lucem*, id eſt in me, *vt filij lucis ſitis*, id eſt, vitam æternam conſequamini. Quanquam Chryſoſtomus,

Cyrillus, Theophylactus, & Euthymius putant etiam ſeipſum lucem appellare, cum dicit, *vt filij lucis ſitis*: idem enim valere, ac ſi dicat, vt filij mei ſitis. Atq; hinc colligunt, Filium vnum cum Patre Deum eſſe. Cum enim ca. 1. 12. dixiſſet: *Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius*, vbi Deum Patrem vocauit, hic de eadem loquens fide ait, *vt filij lucis*, id eſt, mei *ſitis*: idem ergo ille cum Patre Deus eſt. Cæterum ille ſenſus, quem initio tradidi, magis mihi placet. Neque quidquam obſtat, quod nomine lucis in eadem oratione ambiguè vtatur, nunc ſeipſum, nunc vitam æternam lucem nominans; in ea enim ipſa ambiguitate & vis, & gratia ſententiæ eſt, dum ludit ſubtiliter in ambiguo. Quod ſæpe fieri ſolere feſſus monendo ſum: videat, qui volet, quæ diximus Matthæi 8. 22.

Hæc locutus eſt Ieſus, & abiit, & abſcondit ſe ab eis.] Tria hic quæri poſſunt. Cur ſe Chriſtus à Iudæis hoc loco ſubduxerit, & abſconderit, quemadmodum Chryſoſtomus, & Theophylactus quærunt. Quomodo ſe abſconderit, & quo abierit? Ad primam quæſtionem Chryſoſt. Theophyla. & Euthymius reſpondent non abiiſſe, ſeque abſcondiſſe, propterea quod eum comprehendere tentauerint, aut lapidare, vt c. 8. 59. & 10. 31. ſed quod eorũ cognouerit cogitationes occaſionem quærendi ſe comprehendendi, atq; occidendi. Quomodo abierit, aut ſe abſconderit, vtrum ſubducendo ſenſim ſe, an reddendo ſeſe inuiſibilem vt cap. 8. 59. incertum eſt: ſed hoc probabilius nullum fuiſſe miraculum, quod ſe ſubduxerit, cum nec id Euangeliſta ſignificet, neque fuerit neceſſarium, cum Iudæi non tentauerint tunc, quemadmodum ex Chryſoſt. diximus, comprehendere. Niſi quis velit Euangeliſtã ſequenti verſu, cum dicit multa feciſſe miracula, hoc ipſum miraculum, quod ſeſe ſubſtrahendo fecerit, indicare: quod aliquando mihi placuit, nunc quo minus aliis placeat, non impedio. Quo abierit, nihil dicit Euangeliſta. Rupertus vero putat non diſceſſiſſe ab illis loco, ſed gratia, i. tanquam gratia ſua indignos obduraſſe, vt poſtea videtur Ioannes ex Iſaia docere. Adductus in hanc ſententiam eſt, quod ex aliis tribus conſtet Euangeliſtis per eos tres dies, qui inter ingreſſum ſuum in Ieruſalem, & mortem interceſſerunt, in templo docuiſſe; idem videntur D. Aug. & Beda ſentire; *Tract. 52.* ſcribit enim his verbis Auguſt. *Non ab eis, qui credere, & diligere cœperant, non ab eis, qui cum ramis palmarum, & laudibus obuiam venerant, ſed ab eis, qui videbant, & inuidebant, quia nec videbant, ſed in lapidem illum cæcitate offendebant.* Magis probo, quod recentiores quidam auctores tradunt, probabile eſſe Bethaniam diſceſſiſſe; teſtatur enim Lucas cap. 21. 37. per eos dies ſolitum interdiu quidem in templo docere, noctu autẽ ſecedere in Montem oliueti, vbi Bethaniam ſitam fuiſſe conſtat.

37. *Cum autem tanta ſigna feciſſet coram eis, non credebant in eum.*] Non ſatis apparet, quorſum hoc dicat Euangeliſta, cum nullum ante Chriſti ſignum commemoraſſet. *De quibus ſignis, & miraculis Chriſti hic ſermo ſit.* Chryſoſtomus, Theophylactus, & Euthymius in ea ſententia ſunt, vt exiſtiment Chriſtum tunc multa feciſſe ſigna, ſed ab Euangeliſta, vt multa alia, fuiſſe prætermiſſa. Credo ego nulla tunc fuiſſe facta miracula, ſed Euangeliſtam de miraculis omnibus loqui, quæ ſpatio trium annorum Chriſtus coram illis fecerat, particulam autem δὲ, poni pro γὰρ, id eſt *autem*, pro *enim*, vt in ſimili loco ſupra notauimus cap. 11. 56. & Matth. 23. 5. & 24. 6. Reddit ergo cauſam Euangeliſta, cur illis Chriſtus tanto ſtudio dixerit: *Dum lucem habetis, credite in lucem*, quia nimirum ſciebat eos multis etiam viſis miraculis, quæ feciſſet, non crediſſe, itaque ſub finem vitæ clara voce clamaſſe: *Dum lucem habetis, credite in lucem*, quaſi dicat, ſatis iã multa, ſi vultis credere, miracula vidiſtis, nõ eſt quod expectetis plura, credite, cũ tempus eſt. Quod Græcè dicit τοσαῦτα σημεῖα, ambiguum eſt, nam & multitudinem, & magnitudinem miraculorum ſignificare poteſt, aut cum tot, aut cum tam magna feciſſet ſigna, ſed non dubito, quin Euangeliſta multitudinem potius, quam magnitudinem exprimere voluerit, quẽadmodum Græci etiam auctores Chryſoſt. Theoph. & Euthym interpretantur. Eodem ſenſu credẽdum eſt reddidiſſe noſtrum interpretem, *tanta*, nomine abuſum pro tot, vt Matt. 15. 33. & ſupra cap. 8. 9. & infra 21. 11.

38. *Vt ſermo Iſaiæ Prophetæ impleretur, quem dixit, Domine, quis credidit auditui noſtro, & brachium Domini cui reuelatum eſt?*] *Iſa. 53. 1.* Multo minus hic mihi difficultatis, quã multis aliis interpretibus videtur eſſe. Duplex enim eſſe poteſt; altera, quomodo dicat Euangeliſta, Iudæos non crediſſe, *vt ſermo Iſaiæ impleretur*, quaſi ſignificans propterea non crediſſe, vt impleretur, quod ab Iſaia prædictum fuerat; ideoque credere non potuiſſe; *Quomodo non crediderint Iudæi vt prophetia impleretur.* altera, quid apud Iſaiam *Brachium Domini* ſignificet. Priorem quæſtionem facillime omnes Græci auctores ſoluunt, Chryſoſtomus, Cyrillus, Theodorus Mopſueſtenſis, Leontius, Theophylactus, Euthymius, dictionem illam ἵνα, *vt*, non cauſam, ſed euentum, conſequentiamque ſignificare; vt innumeris pene iã locis adnotauimus ſupra capite 9. 39. Matthæi 1. 22. & 3. 15. & 27. 35. Non eſſe igitur ſenſum propterea Iudæos non crediſſe, quia Iſaias dixerat eos non credituros (non enim ideo illi credituri nõ erant, quia Iſaias prædixerat, ſed propterea Iſaias prædixerat non credituros, quia illi credituri non erant) ſed eos non crediſſe, quemadmodum Iſaias dixerat; eum non fuiſſe mentitum, ita prorſus rem accidiſſe, quemadmodum ille longe ante viderat, atque nuntiauerat, vt Cyrillus ait. Aut ſi quid præterea ſignificatur, hoc tantum ſignificatur, adeo cõuenienter iis, quæ Iſaias tanto ante prædixerat, rem accidiſſe, vt dicas eos ideo non crediſſe, quia Iſaias prædixerat non credituros. Sed hæc omnia ſolam conuenientiam euentus, ac prophetiæ declarant: quemadmodum ſi prædixiſſem puerum aliquem peruerſam eius indolem animaduertens ſuſpenſum aliquando iri, cumque poſtea in furto deprehenſus ſuſpenderetur, dicerem: Nempe ideo ſuſpenſus eſt, ne ego mentiter, vt vulgo loqui conſueuimus; non vtique ſignifico, propterea eum ſuſpendi, quia ego prædixeram, ſed adeo conuenienter opinioni; prædictionique meæ rem accidiſſe, vt non alia prorſus de cauſa ſuſpenſus eſſe videatur, quam ne ego mentiter. *Brachium Domini* apud Iſaiam Filium Dei Auguſtinus, Beda, & Rupertus interpretantur, quod Filius potentia, hoc eſt, brachium Patris ſit. *Quid ſit brachium Domini.* Eodem modo Heſychius in Græcorum Catena ſcribit. Βραχίων δὲ κυρίου ὁ Χριστὸς, οὐχ ὡς μέλος, ἀμερὲς γὰρ τὸ θεῖον, καὶ ἀσχημάτιστον, ἀλλ' ὡς ἰσχὺς, καὶ δύναμις. *Heſychij locus ex Græca Catena.* Quod in locum Iſaiæ aptiſſimè congruit. Loquebatur enim Propheta eo capite, totoque ſuperiore de Chriſto ſua, Prophetarumque omnium, id eſt prædicatorum Euangelicorum perſona, quæriturque neminem; id eſt, admodum paucos Iudæorum auditui ſuo, hoc eſt prædicationi crediſſe. Hebraica enim phraſi Septuaginta dixerunt τὴν ἀκοὴν, *auditum*, *Auditus pro prædicatione phraſi Hebraica.* pro prædicatione, quæ auditur שמועה. Alij auditũ, & brachiũ idem eſſe putant; vtrũq; enim pro verbo Euangelico poni; nam & Euangelicum auditum, id eſt verbum, aut ſermonem appellari: *Fidelis ſermo*, inquit D. Paulus, *& omni acceptione dignus, quod Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere*, 1. Tim. 1. 15. Roman. 10. 8. & 15. 18. & 2. Theſſal. 3. 14. & mani-

feſtum eſſe brachium pro potentia, & virtute accipi, Euangelium autem virtutem Dei, à D. Paulo vocatũ eſſe Rom. 1. 16. *Cui ergo brachium Domini reuelatũ eſt?* id eſt, quis intellexit, quis credidit verbum Euangelicum? Nam prædicatum quidem omnibus fuit, quod vnum genus eſt reuelationis; intellectum autẽ, & creditũ à paucis eſt, ꝗ eſt alterum; quomodo Propheta dicit: *Et brachium Domini cui reuelatum eſt?* Hebraicam igitur eſſe repetitionem, qua ꝗ primo membro dictũ fuerat, in ſecundo dicitur aliis verbis. Non reiiciõ interpretationem thalis licet auctoribus.

Eſa. 6. 9. 10.

39. 40. *Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Iſaias, Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum.*] Hic vero locus ille eſt omnium indicio difficillimus; ſed magna iam à nobis ex parte partim ſuperiore verſu, partim alibi explicatus eſt. Tria ſunt verba, quæ difficilem reddunt. Primum, quod dicit, *Propterea*, quaſi indicans ideo non potuiſſe credere, quia Iſaias dixerat non credituros. Secundum, quod non ſolum dicat non credidiſſe, ſed etiam non potuiſſe credere, quaſi præſcientia, & prædictio per Prophetam Dei facultatem illis credendi penitus abſtuliſſet. Tertium eſt illud ipſum, quod Propheta dicit: *Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, vt non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & ſanem eos.* Prima illa difficultas ſublata iam eſt ex iis, quæ diximus ſuperiore verſu, particulam *ita vt*, non cauſam, ſed euentum & conſequentiam ſignificare, idem enim de hac altera particula διὰ τοῦτο, ὅτι, propterea, quod aut *propterea, quia*, iidem docent auctores, Chryſoſtomus, Leontius, Theophylactus, Euthymius, & Theodorus Heracleotes. Nam vt in illo exemplo, quo ſupra vtebar, inſiſtam, idem eſt, ille ſuſpẽſus eſt, vt ego verus eſſem vates; atque ſi dicam, propterea ſuſpenſus eſt, quia ego ſuſpendendum prædixeram: niſi quod cum hoc ſecundũ dico, magis videor cauſam ſignificare. Quãquam, vt ſuperiore verſu indicabam, cum ita loquimur, non qualemcunque euentum, non ſubitum, non improuiſum, non fortuitum, ſed adeo ante præuiſum, adeo animaduerſum, adeo certe prædictum ſignificamus, vt videatur aliter fieri non potuiſſe; nec tam euentus eſſe, quam neceſſarius effectus prædictionis noſtræ. Itaque cauſam etiam ſignificare volumus non quidem veram, ſed apparentem; quaſi dicamus ita prorſus euentum prædictioni noſtræ reſpõdiſſe, quaſi propterea euenerit, quia nos prædixeramus, quaſi noſtra prædictio neceſſaria eius cauſa fuerit. Atque hæc eſt & gratia, & vis eius locutionis, eodemque hoc ſenſu ſolet ſcriptura eam vſurpare. Quare minime aſſentior iis, qui hæc verba *Propterea, quia*, non referunt ad verbum illud, *iterum dixit Iſaias*, ſed ad ipſum, quod Iſaias dixit: *Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum*, vt non ſit ſenſus, propterea non potuiſſe credere, quia Iſaias dixerat non eſſe credituros: ſed propterea credere non potuiſſe, quia vt Iſaias dixerat, excæcati erant. His inquam interpretibus nõ aſſentior, licet grauem auctorem D. Auguſt. ſequi videantur. Nam præterquam quod nihil ea ratione minuitur difficultas, (nec enim minor eſt quæſtio, quo modo propterea nõ potuerint credere, quia ex excæcati à Deo erant, quam quomodo propterea nõ potuerint credere, quia Iſaias prædixerat non credituros) cũ ſuperiore verſu Euangeliſta dixerit propter ea non credidiſſe, vt Iſaiæ ſermo impleretur. *Quis credidit auditui noſtro?* manifeſtum eſt hoc etiam loco ſignificare propterea credere non potuiſſe, quia Iſaias prædixerat excæcandos, quaſi dicat, propterea non crediderunt, ſed potius excæcati ſunt, quia Iſaias excæcandos eſſe prædixerat.

Vt, & propterea euẽtum, & cõſequentiam denotant.

Sequitur, vt de verbo illo *non poterant*, diſſeramus.

In Matt. 4. 5. 6.

Non poſſe, idem valet quod nolle

Sæpe ex Gregorio Nazianzeno oratione 4. de Theologia docuimus aliquando in ſcriptura non poſſe idẽ ſignificare, quod nolle, vt cum de fratribus Ioſeph dicitur, Geneſ. 27. 4. *Oderant eum, nec poterant ei quidquã pacifice loqui.* Eodem igitur modo Chryſoſtomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius hunc locum interpretantur, *non poterant*, id eſt, nolebant. Res quidem ipſa vera eſt: nec enim dubium, quin propterea non crediderint, quia noluerunt. Nam id etiam Auguſtinus concedit, qui conuenienter ſuæ de prædeſtinatione ſententiæ maxime negare poſſe videbatur. Cæterum aliud eſt ideo illos non credidiſſe, quia noluerunt; aliud, non poſſe idem eſſe quod nolle. Illud certum eſt, hoc vero minime certum. Quin ex ſtimo non poſſe proprie impotentiam ſignificare, omnemque gratiam perire ſententiæ, ſi idem dicatur eſſe, ꝗ nolle. Ergone vere credere non potuerunt? Nequaquam, ſed cum hoc verbo Euangeliſta vtitur, hoc tantum ſignificare voluit, eos non magis credidiſſe, quam ſi propter Iſaię prædictionem credere non potuiſſent. Quod, vt aiunt Theodorus Heracleotes. & Chryſoſtomus, non tam eſt dicere eos non potuiſſe credere, quam Prophetam non potuiſſe mentiri. Quod vno verbo Theologi dicunt, vere non potuerunt credere *in ſenſu compoſito*, id eſt poſita Iſaiæ prædictione fore, vt non crederent: abſolute tamen potuiſſe. Verſemur in eodem exemplo; ſi viderem propter latrocinium ſuſpendi eum, quem ego puerum eius obſeruata indole prædixiſſem ſuſpendio vitam finiturum, accommodatè ad vulgarem loquendi vſum dicerem, non poterat iſte aliter quam ſuſpenſus mori, propterea quod id ego prædixeram. Quibus verbis nec ſignifico, propterea non potuiſſe aliter mori, quia noluit, (quamuis id quoque verum ſit) nec meam prædictionem veram fuiſſe cauſam, vt ille aliter non potuerit mori, ſed tantum ſignifico adeo bene me de eius futuris moribus iudicaſſe, adeo benerem opinioni, prædictionique meæ reſpondiſſe, vt videatur prædictio mea neceſſaria fuiſſe cauſa eius ſuſpendij, nec aliter fieri potuiſſe, quam vt ſuſpenſus moreretur. Atque hæc eſt vis, atque gratia illius verbi: *Non poterant credere.* Quod ad tertiam attinet difficultatem, quæ in ipſis Iſaiæ verſatur verbis, tria quoque quæri poterant, quid ſit excæcare, & indurare: quomodo Deus excæcet, & induret, quomodo Euangeliſta dicat, *excæcauit, & indurauit*, cum Propheta dicat, *excæca, & indura*; ſed hæc omnia partim iam à nobis apud Matthæum capite 13. 15. explicata ſunt, partim iis locis, quos illic ñotauimus, explicabuntur. Hoc vnum hoc loco dicam, quod ad huius loci intelligentiam maxime pertinet, cum Deus excæcare, & indurare dicitur, nõ ſolum ſignificari eum permittere, vt homines excæcentur, obdurenturque, non ſolum gratiam illis aut non dare, aut datam auferre, vt Auguſtinus docet, aut, vt putant Græci, nimium dare gratiæ, qua abuſi homines cæci, & obſtinati fiant, ſed ita homines ſeipſos excæcare, obdurareque, ita aduerſum diuinam pugnare voluntatem, vt Deus ipſe ſuis manibus oculos illis eruiſſe, eoſque obtudiſſe, induraſſeque videatur, vt neque videre poſſint, neque intelligere: non quod Deus id faciat, ſed quod tanta eorum cæcitas, tanta durities ſit, vt à nemine alio, quam à Deo fieri videatur potuiſſe: quemadmodum vulgo dicimus, cum videmus aliquem virum alioqui prudentem abſurdiſſimè errantem, Deus illi mentem eripuit; non quod credamus eripuiſſe, ſed quod non intelligamus, qua ratione homo vel minime ſanus tam abſurda poſſet facere, niſi mentem illi Deus abſtuliſſet. Docet ergo Ioannes propterea Iudæos non credidiſſe, quia Iſaias adeo eos cæcos, adeo

Non potuerunt Iudæi credere in ſenſu compoſito.

Deum excæcare, & indurare homines quid ſit.

adeo duros fore prædixerat, vt Deus ipſos ſuis quodammodo manibus in hoc ipſum excęcaſſe, induraſſeque videretur, ne aut videre poſſent, aut intelligere veritatem; more enim prophetico Iſaias per præteritum iuxta verſionem Septuaginta de rebus futuris loquitur.

41. *Hæc dixit Iſaias, quando vidit gloriam eius, & locutus eſt de eo.*] Relatiuum *eius*, & *eo* videtur ſine antecedente poſitum eſſe; itaque ſolet quęri ad quem referatur. Chryſoſtomum ſane miror ad Patrem referre, cum nulla de Patre mentio præceſſiſſet. Multo profecto melius Theodorus Heracleota, Cyrillus in Græca Catena, & lib. 7. dial. de Trinitate, Hilarius lib. 5. de Trinit. Ambroſius lib. 3. de Spiritu Sancto c. 23. Hieron. in cap. 6. Iſai. Athanaſ. in lib. de communi eſſentia Patris, & Filij, & Spiritus Sancti, Leontius, Nonnus, Auguſtinus, Beda, Rupertus, Theophylactus, Euthymius ad Chriſtum referunt; de eo enim Euangeliſta ſermo erat, de eo paulo ante dixerat: *Cum autem tanta ſigna feciſſet coram eis, non credebant in eum*; de eo ſtatim v. 42. dicit, *Veruntamen & ex principibus multi crediderunt in eum.* Itaque cum relatiuum *eum*, & proxime præcedens, & proxime ſequens ad Chriſtum referatur, ad eundem & relatiuum *eius*, & *eo*, quod in medio illorum eſt, referatur neceſſe eſt. Vnde diuinitas Chriſti, imo & vna totius Trinitatis eſſentia manifeſtiſſimo colligitur argumento; nam, vt omnes illi auctores notant (Hilarium excipio, qui Patrem viſum fuiſſe negat) non dubium, quin Deus ille, quem ſe Iſaias vidiſſe ait, Pater fuerit; nemo enim id neque Iudæus, neque hæreticus negare poteſt. At Ioannes hoc loco ſcribit illum ipſum Deum fuiſſe Filium: D. autem Paulus Act. 28. 25. 26. 27. docet fuiſſe Spiritum Sanctum: *Bene*, inquit, *Spiritus Sanctus locutus eſt per Iſaiam Prophetam ad patres noſtros, dicens: Vade ad populum iſtum, & dic ad eos: Aure audietis, & non intelligetis, & videntes videbitis, & non perſpicietis: incraſſatum eſt enim cor populi huius:* Pater ergo & Filius, & Spiritus Sanctus vnus eſt Deus, cuius gloriam vidiſſe dicitur Iſaias. Sunt qui hoc ad prophetiam illam referant, de qua Euangeliſta paulo ante mentionem fecerat: *Quis credidit auditui noſtro?* Iſai. 53. 1. quaſi tunc Iſaias prophetico ſpiritu Chriſti gloriam viderit; ſed neque bonos habent auctores, neque boni ipſi auctores ſunt. Quorſum hoc Euangeliſta dixerit, merito aliquis dubitare poteſt. Pleriq; putant ideo dixiſſe, ne quis obiiceret, quorſum illa ex Iſaia de Iudæorum excæcatione, obdurationeque teſtimonia protuliſſet; docere enim Iſaiam nõ de ſui tantum temporis Iudæis, ſed de iis quoq;, qui Chriſti tempore futuri erant, locutum fuiſſe; etenim Chriſti quaſi iam præſentis vidiſſe gloriam, atq; de eo illo in loco fuiſſe locutum. Probabile, etſi mihi potius hanc ob cauſam dicere videtur, vt rationem reddat, cur illi non potuerint credere, hoc eſt, cur nõ potuerit, vt diximus, Propheta mentiri, quia hoc non quouis dixit tempore, ſed tunc cum maxime Deo plenus erat, cũ diuinam contemplatus eſſet maieſtatem.

Chriſti diuinitas, & vnitas eſſentiæ in Trinitate probatur.

Pater fuit, qui ab Iſai. viſus eſt.

42. 43. *Veruntamen & ex principibus multi crediderunt in eum, ſed propter Phariſæos non confitebantur, vt è ſynagoga non eiicerentur. Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam gloriam Dei.*] Veluti correctio hæc eſt verſ. 37. & cæterorum vſque ad 40. quia enim abſolutè dixerat Iudæos ne tot quidem viſis miraculis credidiſſe, ſed vt Iſaias prædixerat, excæcatos, & induratos magis fuiſſe, ne quis hoc de omnibus prorſus excepto nemine dictum acciperet, addit non adeo incredulos, nõ adeo cæcos, ac duros omnes fuiſſe, quin aliqui crediderint, & quidem non ex plebe ſolum, quæ propenſior ſemper in eum fuerat, ſed etiam ex principibus, quorum ab eo animi magis abhorrebant. Atq; hanc vim habet particula illa, *Veruntamen*, vt recte Rupert. animaduertit. Principes vocat, qui aut opib. aut gratia, & auctoritate apud Iudæos valebant plurimum; ſiue ſacerdotes, aut Phariſæi eſſent, ſiue non, qualis Nicodemus fuiſſe dicitur c. 3. 1. Hi ergo ipſi quantumuis auctoritate valerent, tamen Phariſæorum veriti rabiem non audebat ſe, etiamſi crederent, Chriſti diſcipulos profiteri, ne ab illis extra ſynagogã eiicerẽtur, quemadmodũ Phariſæi conſpirauerant c. 9. 22. Tanta erat Phariſæorum apud Iudæos auctoritas, vt non ſolum ab ipſorum principib. verumetiam ab Herode Rege, vt Ioſephus tradit, timerentur. eorũq; arbitratu, atq; conſilio Reſp. gubernaretur. Colligimus cõtra nouos hæreticos ex hoc loco poſſe nos veram habere fidem ſine charitate, ac proinde non ſola fide iuſtificari. Illi n. principes, qui in Chriſtum credebant, veram vtiq; habebant fidem; alioqui non dixiſſet Ioannes, eos credidiſſe: tamẽ charitatem non habebãt, nam ſi habuiſſent, confeſſi illum fuiſſent, nec magis hominum, quam Dei gloriam dilexiſſent. Porro his verbis: *Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quã gloriam Dei*, rationem Ioannes reddit, cur, cum crederẽt, non id etiam palam profiterentur. Sed ambigua vtitur ratione: nam genitiui illi, *Dei*, & *hominum* aut actiue aut paſſiue ſumi poſſunt. Si actiue accipiantur ſenſus erit, eos dilexiſſe potius ab hominibus, quã à Deo, gloriã habere. Si paſſiuè, dilexiſſe homines potius ꝗ Deum glorificare. Cæterum non dubito actiuè accipi debere, quemadmodũ omnes boni auctores Chryſoſt. Auguſt. Cyrill. Theodor. Mopſueſt. Beda, Theophylact. Euthymius acceperunt. Voluit enim Euangeliſta affectum, &, vt ita dicam, paſſionem notare, qua impediti principes illi, cum crederent, non tamẽ confitebantur. Amare autem aliorum gloriam, id eſt, gloriam illis optare, non eſt paſſio, ſed virtus: propriã autem apud homines gloriam quęrere, ea vero paſſio & quidem omnium potentiſſima eſt. Hoc ergo hic dicit Euangeliſta de principibus, quod ſupra Chriſtus de Phariſæis dixerat. *Quomodo poteſtis credere, qui gloriã ab inuicem accipitis, & gloriam, quæ à ſolo Deo eſt, non quæritis?* cap. 5. 44. Quam ergo apud homines iſti quærebant, quam diuinæ proferrent gloriæ? Diuina ab illis gloria poſtulabat, vt quod de Chriſto credebant, id publice profiterentur: *corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.* Huic gloriæ, quam apud Deum non ſolum fidei, ſed etiam charitatis, & fortitudinis ſuę ſingularem habere poterant, illam, quam apud Phariſæos habebant, prætulere, vt non leues, ſed conſtantes, vt non Chriſti, ſed Moyſis diſcipuli, vt non nouarum rerum, ſed patriæ religionis ſtudioſi viderentur. Multos etiamnum ea ratio in errore tenet, quod inconſtantes videri nolint. Atqui cognitũ errorem corrigere non inconſtantia, ſed ſumma prudentia eſt. In errore vero, quem noueris, perſeuerare duplex eſt error, aut ſtultitia potius, quam error eſt.

Lib. 18. an. 19. Iud. c. 1. & 2. & lib. 17. c. 3.

Vera fides ſine charitate haberi poteſt.

Rom. 10. 10.

Cognitum errorem corrigere ſumma prudentia eſt.

44. 45. *Ieſus autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, ſed in eum, qui miſit me. Et qui videt me, videt eum, qui miſit me.*] Videtur Theophylactus exiſtimare Chriſtum hæc verba non dixiſſe ſtatim poſt ſuperiora, ſed poſtquam ſe abſcondiſſet, & per aliquantum latuiſſet tempus. Verum ipſa connexio indicat eodem tempore, eodem loco dicta eſſe, vt Chryſoſtomus, Theodorus Mopſueſt. Auguſt. & Rupertus indicant. Si non ob aliud, certe vel ob hoc ipſum, quod Euangeliſta ſimul narrat, cum in contrariũ nulla ſit ratio. Quia ergo videbat quoſdam credere quidem in ſe, cæterum humano quodam metu, atq; pudore non audere id præ ſe ferre, aufert illis pudoris atque timoris cauſam, dicens, qui in ſe credit, non in ſe, ſed

ſed in Patrem, id eſt in verum ſine dubio Deum credere, proinde ſi non erubeſcunt, aut timent in Patrē, ac Deum credere, nihil eſſe cauſæ, cur in ſe credere, aut erubeſcant, aut metuant. In hanc ſententiâ Chryſoſtomus, Cyrillus, Leontius, Theophylactus, Rupertus, Euthymius. Cum Euangeliſta dicit eum hoc clamando dixiſſe, videtur ſignificare, non id temerè, aut caſu factum eſſe, ſed aliquam eius clamoris fuiſſe cauſam. Theophylactus clamando dicendi libertatem putat oſtendere voluiſſe, quamuis illi timeāt Phariſæos, ac propterea fidem ſuam confiteri non audeant, ſe tamen nihil timere, palam, claraque voce docere, quod verum eſt, ſe Patri æqualem eſſe, itaq; qui in ſe credit, in Patrem credere. Cyrillus vero ideo clamauiſſe, vt indicaret nolle ſe occultè, & timidè ab hominibus coli, docens nos exemplo, quid facere, quomodo fidem noſtram profiteri debeamus, nō occultè, non timidè, non obſcura, ſed clara voce, clamando denique nos credere. Videtur etiam mihi, idemque Rupertus indicauit, propterea clamauiſſe, quia parum illis ad credendum reſtabat temporis; clamat, ne quam poſſint ignorantiæ excuſationem prætexere. Fecit, quod ſolet in auctione præco facere, cum parum candelæ reſtat, validius clamat, ſi quis quid velit emere, cito emat, parum ſupereſſe temporis. Cum autem dicit; *Qui credit in me, non credit in me, ſed in eum, qui miſit me*, non ſignificat, qui credit in ſe, non credere in ſe, ſed non credere in hominem tantum, qualis ipſe illis eſſe videretur, ſed credere in Deum, quemadmodum qui in Patrem crederent, vt Ambroſius lib. 5. de fide, ca. 5. Auguſtinus, & Beda exponunt: loquitur enim vt homo, vt Cyrillus ait. Aut qui credit in ſe, non ſolum in ſe, ſed etiam in Patrem credere, quia ipſe & Pater vnum ſint, ſicut dixit ca. 7.

Sup. c. 10. 30.

16. *Mea doctrina non eſt mea, ſed eius, qui miſit me.* Non enim negat eſſe ſuam, ſed eſſe ſolum ſuam, vbi eiuſmodi locutiones, quæ frequenter occurrunt, explicauimus. Rectè veteres auctores, & quos modo citauimus, & alij, qui contra Arianos diſputarunt, ex hoc loco Chriſti diuinitatem probauerunt. Etenim ſi qui credit in Filium, credit in Patrem, Filium, & Patrem vnum eſſe Deum neceſſe eſt. Sed mirum quam verſatile ſit hæreticorum ingenium. Etiam conabantur Ariani hinc confirmare errorem ſuum, vt lib. 5. de fide, cap. 5. ſcribit Ambroſ. *Ad extremum*, inquit, *vt Chriſtianos ſe non eſſe manifeſtent, negant in Chriſtum eſſe credēdum, dicentes ſcriptum eſſe: Qui credit in me, non credit in me, ſed in eum, qui miſit me.* Iam reſpondimus, non negare Chriſtum eum, qui in ſe credit, in ſe credere, ſed ſignificare non tantum in hominem, ſed in verum etiam, & eundem cum Patre Deum credere, vnde ſequitur eum non hominem tantum, ſed etiam Deum eſſe. Subtilius obiicere Ariani potuiſſent non ſequi Chriſtum eundem eſſe cum Patre Deum, propterea, quod qui in eum credit, in Patrem credat. Nam & qui Apoſtolis credit, Patri credit, tamen non continuo ſequitur Apoſtolos eſſe Deum, idemque cum Patre: & de illis dicit Chriſtus: *Qui vos ſpernit, me ſpernit; qui autem ſpernit me, ſpernit eum, qui me miſit.* Itaque nihil maius ex hoc loco poſſe colligi, quam Chriſtum legatū eſſe Patris, ſicut Apoſtoli ipſius legati erant; iniuriam enim aut honorem legati in eum, à quo miſſus ſit redundare. Benè & commodè adnotarunt Theophylactus, & Euthym. non dixiſſe, qui credit mihi, credit ei, qui miſit me; ſed *qui credit in me, credit in eum, qui miſit me.* Quibus verbis docet, in ſe eſſe credendum, non autem dicimur in quenquam, niſi in Deum credere. Eius quidem legatis credimus, in ipſos vero non credimus. Præterquam quod vt Ambroſius, Auguſtin. Chryſoſt. Theodor. Mopſueſt. Cyril. Leontius Theophyl. & Euthym. obſeruarunt; propterea addidit, *qui videt me, videt eum, qui miſit me*, vt clarioribus verbis omnem tolleret dubitationem. Si enim qui videt Filium, videt & Patrem, eadem profectò vtriuſq; natura eſt, vt ex hoc loco & ex illo huic ſimili c. 14. 9. argumentantur Athanaſ. orat. 1. & 2. contra Arian. & ſer. 3. & 4. contra eoſdem, & Marius Victorinus lib. 4. aduerſus Arium.

Chriſti diuinitas ex hoc loco probata contra Arianos.

Luc. 10. 16.

46. *Ego lux in mundum veni, vt omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat.*] Quomodo Chriſtus lux in mūdum venerit, c. 1. 5. diſſeruimus. Hoc autem loco perinde mihi videtur loqui, cum ſe lucem in mundum veniſſe dicit, ac ſi diceret, antequam ipſe veniret, totum mundum in tenebris fuiſſe, vt ſcitiſſimè D. Auguſtinus adnotauit, ſe quaſi Solem mundo fuiſſe ortum, non niſi vnum in mundo Solem eſſe, non aliū, quam ſe Saluatorem; iam eum Solem in occaſum, id eſt, in mortem inclinatum eſſe; quiſquis velit eo frui, quiſquis velit credere, properet, antequam occūbat, propterea, vt ſupra diximus, clamore vſus eſt, quia prope occaſum erat. Verbum illud *lux*, vt Cyrillus notat, eius declarat diuinitatem: proprium enim Dei eſt lucem eſſe mundi. Nam etſi Apoſtolis dictum eſt: *Vos eſtis lux mundi*, Matt. 5. 14. vt ait D. Aug. aliter tamē illi, quam Chriſtus *lux mundi* vocati ſunt. Chriſtus natura ſua, & vt ait D. Ioannes *lux vera*; illi vera lux ex hac vera luce accenſa, vt c. 1. 5. 8. explicauimus. Quod autem ait in mundum veniſſe, duplicem habet vim. Primum quidem ſignificat ſe antequam in mundum veniret, hoc eſt homo fieret, extitiſſe; non tunc primum eſſe cœpiſſe, cum in mundo lucere cœpit; per omnem ante æternitatem fuiſſe: quemadmodum Sol non tunc eſſe incipit, cum nobis exoritur. Erat enim ante, ſed non videbatur. Itaque hinc etiam eius diuinitas comprobatur. Deinde indicat ſe non huius, aut illius gentis, ſed totius mundi veniſſe lucem, i. non vt hanc, aut illam gentem, ſed, vt *omnem hominem venientem in hunc mundum* illuminaret. Quam vim in nomine mundi ſæpe ex Græcis auctoribus obſeruauimus, c. 3. 17. 19. & 4. 42. & 6. 33. 51. & 8. 12. & 9. 5. Ratio poſtulare videbatur, vt cum ſe lucem appellaſſet, diceret, Vt omnis qui videt me, in tenebris non maneat, hoc n. eſt in tenebris non manere, lucē videre. Sed voluit, quod dicturus erat, explicare aliter dicendo. Hoc nimirum eſſe lucem videre, in ſe credere, propterea addidit: *Vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.* Vbi etiam manendi verbum emphaſim illam habet, quā D. Auguſt. obſeruauit; priuſquam ille veniret, omnes in tenebris fuiſſe, ex quibus niſi in ſe credendo, hoc eſt lucem intuendo exire non poſſe. Hoc enim eſt manere, & remanere in tenebris, in quibus prius erant. Quam emphaſim obſeruauimus in eodem verbo c. 3. 36. & 8. 31. & 9. 41.

Lux diuinitatem declarat.

Apoſtoli & ſancti lux de vera luce Chriſti accenſa.

Sup. c. 1. 9.

47. *Et ſi quis audierit verba mea, & non cuſtodierit, ego non iudico illum.*] In pleriſque Græcis codicibus eſt, καὶ ἐάν τις μου ἀκούσῃ τῶν ῥημάτων καὶ μὴ πιστεύσῃ, *Et ſi quis audierit verba mea, & non crediderit*, quemadmodum omnes etiam Græcos interpretes legiſſe video, ſenſuſq; videtur magis eſſe conſequens. Dixerat enim, quid boni conſecuturi eſſent, qui in ſe credidiſſent; dicit nunc, quid mali ſecuturum eos, qui credere noluerunt, nempe vt condemnentur. Noſter tamen interpres haud dubie legit, καὶ μὴ τηρήσῃ, *& non cuſtodierit*, quemadmodum Augu. & Latini omnes auctores legunt, & inter Græcos Nonnus Poeta, & codices manuſcripti nonnulli Græci, vt ille, qui cum Græcorum Catena eſt: ſenſus non ſolum ſimilis, ſed idem etiam prorſus eſſe poteſt. Cuſtodire enim, quod audieris, eſt credere, id eſt animo recondere, non abiicere, vt Nonnus interpretatur,

Καὶ

Καὶ μὴ ἀσυλήτοιο νόου σφρηγῖδα φυλάξῃ.

Hunc eſſe ſenſum ex verſu ſequenti manifeſtum eſt. Quod ſequitur: *Ego non iudico illum*, non ſatis videtur cohærere. Cum enim docere vellet, quid mali eos, qui in ſe non crederent, ſequeretur, non videtur fuiſſe dicendum eos à ſe non iudicari, (hoc enim bonum, nō malum illis eſt) ſed potius iudicari. Vtrumque dicit, & eos, qui non credunt, iudicari, hoc eſt condemnari; & non à ſe, ſed ab ipſo ſermone ſuo iudicari. Itaq; quod dicit: *Ego non iudico eum*, tantundem valere mihi videtur, ac ſi dicat, *iam iudicatus eſt*, quemadmodum dixit c. 3. 18. Quo autem modo dicat ſe eum non iudicare, & non veniſſe, vt iudicaret mundum c. 3. 17. docuimus. Hoc autem Cyrill. Leontius, & Theophylact. idcirco dixiſſe putant, vt doceret ſe condemnationis eorum, qui in ſe non crederent, cauſam non eſſe; nec enim veniſſe ſe, vt mundum condemnaret, ſed vt ſaluaret; ipſorum incredulitatem, & culpam condemnationis eorum eſſe cauſam.

48. *Qui ſpernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum.*] Docet non deeſſe iudicem, à quo ij, qui nō credunt, condemnentur, quamuis eos ipſe non condemnet. Idem eſt Chriſtum ſpernere, & eius verba non accipere. Omnis enim, qui eum ſpernit, eius verba non accipit; & omnis, qui verba eius non accipit, ſpernit. Verba autem eius non accipere, eſt non credere; qui enim credit, accipit, & intimo animo recōdit, quod ſuperiore verſu dixit, cuſtodire.

Sermo, quem locutus ſum, ille iudicabit in nouiſſimo die.] Quia ſermo, quem à me audierunt, & credere noluerunt, veluti teſtis aduerſus eos ſtabit, clamabitq; eos æternis ſupplicijs dignos eſſe, quod non crediderint; *ſi enim non veniſſem, & locutus fuiſſem eis, peccatum non haberent*, ait c. 15. 22. Hæc eſt vis illorum verborum: *Quem locutus ſum.* Videtur hoc Rupertus vidiſſe: *Quis tandem* inquit, *ille eſt iudex? Sermo, quem locutus ſum vobis, ille iudicabit eum in nouiſſimo die. Ille*, inquit, *ſermo, quem audierūt, quem verum eſſe neſcire non poſſunt; vtpote magnificis operum teſtimonijs comprobatum, ille iudicabit eum, ille arguet, ille conuincet eum. Vbinam iſte talis iudex ſedebit? qualis de ſolio ſuo, voces aut ſententias iudicij ſui dabit? Prope aderit, intus ſedebit, in conſcientia cuiuſque iuſtas ſententias terribiliter perſonabit.* Simplicius hoc, ſed probabilius, quam quod ſcribit melior auctor Auguſt. *Expectantibus autem, quiſnam ille eſſet, ſecutus adiunxit, ſermo, quem ego locutus ſum, ille iudicabit eum in nouiſſimo die. Satis manifeſtauit ſeipſum iudicaturum in nouiſſimo die, ſeipſum quippe locutus eſt, ſeipſum annuntiauit, ſeipſum ianuam poſuit, qua ipſe ad oues paſtor intrauit.* Contrarium hoc videtur verbis Chriſti, qui dicit ſe non iudicare eum, id eſt, non eſſe iudicaturum. At hoc nō dicit, quod iudicaturus ipſe nō ſit, ſed quod ſi ipſe non iudicaturus eſſet, ſermo, quem locutus fuerat, eſſet iudicaturus, ſicut dixit cap. 5. 45. *Nolite putare, quod ego accuſaturus ſim vos apud Patrem, eſt, qui accuſat vos, Moyſes.*

Lib. 10. ſub finem.

Sermo quē locutus eſt Chriſtus iudex in conſcientia incredulorū.

Tract. 54.

49. *Quia ego ex meipſo non ſum locutus, ſed qui miſit me Pater, ipſe mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar.*] Chryſoſt. & Euthym. ita hoc interpretantur, quaſi particula illa *quia*, non accipiatur cauſaliter, ſed explicatiuè, vt frequenter ex Hebræorum idiomate ſumi ſolet. Itaque ſenſum eſſe: Hic eſt ſermo meus, quod vos in nouiſſimo die iudicabit, quod ſæpe vobis dixerim, me nihil ex meipſo loqui, ſed ex Patre, & tamē non credidiſtis. Multo melius Cyrill. & vterq; Theodorus Heracleotes, & Mopſueſt. & Leontius cauſam reddi putant, cur ſermo Chriſti eos, qui non credidiſſent, iudicaturus eſſet, quia nimirum cum non ex ſe, ſed ex Patre locutus eſſet, illi non crediderunt. Hic verus eſt ſenſus. Nam alius, quem Rupertus indicat, nimis argutus videtur eſſe. *Inde*, inquit, *ſermo, quem locutus ſum, fortitudinem habet iudicandi, quia ego à meipſo nō loquor.* Porro quomodo dicat Chriſtus ſe ex ſeipſo nō loqui, & mandatum à Patre accepiſſe, quid locuturus, atque dicturus eſſet, vnde magnam Ariani quæſtionem excitabant, vt Ambroſ. docet lib. 5. de fide c. 6. ſupra diſputauimus, cap. 7. 28. & c. 8. 28. Summa rei, Chriſtum vt hominē loqui, vt Cyril. Leontius, Chryſoſt. & Theoph. docent; maiorem n. auditorum, quā naturæ aut dignitatis ſuæ rationem habuiſſe. Nam etſi vt Deus loqui poterat, auditores tamen idoneos nō fuiſſe, vt eum tanquam Deum loquentem audirent, ideo demiſiſſe ſeſe, & ad eorum captum ſermonem accommodaſſe. Habet hoc ipſum maiorem vim: perinde enim eſt, ac ſi ex auditorum opinione argumētetur; Vt purus eſſem homo, quemadmodū vos exiſtimatis, tamē credere mihi deberetis, cum nō ex me ipſo, ſed ex Patre loquar. Ambroſ. Aug. & Beda, quod & Theophylact. probat, ad diuinam hoc naturam referunt, Filium non ex ſe, ſed ex Patre loqui, quia non ex ſe, ſed à Patre eſt; nec aliud mandatum quid diceret, aut quid loqueretur, à Patre accepiſſe, quā ipſam naturam. Atq; ita olim doctiores interpretari ſolitos Ambroſius auctor eſt. Idem eſt dicere, & loqui, ſed explicauit pluribus, vt indicaret nullum prorſus verbū ſiue in meditata oratione, quod eſt proprie dicere, ſiue in familiari, & ſubito ſermone, quod eſt loqui (ſi quid diſcriminis inter ea duo verba eſſe velis) ſibi excidere niſi ex præſcripto Patris. Itaque quod ait Rupertus: *Quid nunc dicam patienter contradicentibus, & quid in futuro iudicio loquar terribiliter, vbi nemo contradicere audebit?* minus probabilitatis habet. Illud opinor dignius obſeruatione eſt, manifeſto argumento hoc in loco quorundam Theologorum opinionem refutari, qui exiſtimant, Chriſtum non omnia, quæ in hac vita fecit, ex Patris præcepto feciſſe. Cum enim docet nihil ſe loqui, niſi ex præcepto Patris, ſignificat nihil etiam niſi ex eius præcepto facere ex minore maius intelligens.

Lib. 10 ſub finem.

Ad captū auditorum accommodat ſermonem ſuum Chriſtus.

Chriſtus omnia ex Patris præſcripto fecit.

50. *Et ſcio, quia mandatum eius vita æterna eſt.*] Id eſt, cauſa vitę ęternę, ſi quis illud fecerit. Hunc n. ſenſum huiuſmodi locutiones habere ſolent, vt, *Gratia Dei vita æterna*, i. cauſa eſt vitæ æternæ. Rom. 6. 23. *Dulcedo animæ ſanitas oſſium*, id eſt, ſanitas, & lætitia animi cauſa eſt ſanitatis corporis vſque ad intima oſſa, Prouer. 16. 24. Vnde colligimus mandatorum Dei obſeruationē cauſam eſſe meritoriam vitæ æternæ, noſque operib. etiam iuſtificari. Vnum enim neceſſario ex altero ſequitur. At quorſum hoc dicit Chriſtus? voluit, opinor, auditorum exaggerare culpam, quod non crederent, & inuitare etiam atq; etiam, vt crederent. Nō credidiſſe ſibi non ex ſeipſo, ſed ex præſcripto Patris loquenti; & loquenti non ea, quæ ſibi, aut Patri, ſed quæ ipſis maximam afferrent vtilitatem, eoſq;, ſi vellent credere, ad vitam æternam ductura eſſent. Indicauit hoc ipſum Chryſoſt. Verbum illud, *ſcio*, emphaſim habet, quaſi dicat non ignarus, quàm ſalutaria eſſent, quæ vobis dicebam, vobis dixi; nam & ipſa per ſe vitam vobis, ſi crederetis, æternam allatura erant, & id ego ſciebam, non imprudens, ſed ſciens, ac volens vobis benefeci.

Obſeruatio mādatorū cauſa vitæ meritoria.